

Mogens Herman Hansen

Kilder til Demokratiet i Athen

Vi har flere og bedre kilder til demokratiet i Athen end til noget andet politisk system i antikken. Kildematerialet er uhyre varieret. Det omfatter f.eks. politiske pamfletter, taler holdt for folkeforsamlingen og folkeadomstolene, kritiske analyser af folkestyret skrevet af Platon og Aristoteles, love og dekretter mejset i marmor, samt tusinder af de potteskår (ostraka), som man benyttede, når man stemte om landsforvisning af en statsmand.

I denne bog bringes et udvalg af disse kilder i oversættelse, hver forsynet med en kort indledning, der sætter den oversatte tekst ind i sin sammenhæng. Bogen henvender sig til enhver, der interesserer sig for demokratiet og dets historie. Uddraget er tilrettelagt således, at det kan bruges til undervisningen i HF og gymnasiet i fagene

historie og oldtidskundskab.

Mogens Herman Hansen (født 1940) er docent i klassisk filologi ved Københavns Universitet og i disse år leder af Polis Centeret under Grundforskningsfondene. Hans nyeste bog er »Demokratiet i Athen« (1993); den bygger på de kilder, der her bringes i oversættelse, og i den vil læseren kunne finde en sammenfattende beskrivelse af de institutioner og ideer, som både er baggrunden og annet for kilderne.

Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck

Mogens Herman Hansen

Kilder til Demokratiet i Athen

Mogens Herman Hansen: Kilder til Demokratiet i Athen

NNF

ISBN 87-17-06560-7

Kilder

må holde fester, under hvilke det forbyder sig selv at beklæde retten. Nu holder de altså dobbelt så mange som de andre, men *jeg* regner kun med fester svarende til den by, der holder de færreste.

Under disse omstændigheder benægter jeg da, at det er muligt, at forholdene i Athen kan være anderledes, end de nu er, bortset fra at det i rene småting kan være muligt at trække lidt fra her og lægge lidt til dér. Men store ting er det ikke muligt at forandre uden at røkke ved selve folkestyret. 9. Thi det er nok muligt at finde på en mængde reformer for at gøre forfatningen bedre, men er den forudsætning givet, at demokratiet skal bestå, så er det ikke let at finde en tilfredsstillende udvej for at forbedre forfatningen, bortset fra, at man, som jeg før nævnte, i de rene småting kan lægge lidt til og trække lidt fra.

10. Også på det punkt synes jeg, athenerne tager galt bestik, at de foretrækker de dårligere personer i de byer, hvor der raser partikampe. Men dette gør de med overlæg. Thi hvis de foretrak de mere anstændige, ville de ikke foretrække dem, der deler deres syn. Der findes nemlig ikke nogen by, hvor eliten er velvillig stemt overfor folkets brede lag, men det er bærmen i enhver by, som sympatiserer med folket, eftersom krage søger mager. Derfor foretrækker altså athenerne den part, der hører dem selv til.

11. Hver eneste gang de har forsøgt at stille sig på det gode borgerskabs side, er det ikke faldet heldigt ud for dem, men... varede det ikke længe, før folket sank ned i trældom blandt boioterne. Dernæst da de foretrak det gode borgerskab i Milét, varede det ikke længe, før de faldt fra og huggede folket ned. Endvidere da de foretrak lakedaimonerne fremfor messenierne, varede det ikke længe, før lakedaimo-

neme underlagde sig messenierne og kom i krig med athenerne.

12. En kunne nu indvende, at der vel altså ikke er nogen, der med urette er blevet frakendt sine statsborgerrettigheder i Athen. Jeg påstår, at der ganske vist findes sådanne, som er udstødt med urette, dog kun ganske få.

13. Men det er ikke få, der er brug for, til at rette et angreb på demokratiet i Athen, da det jo er sådan, at de, som konspirerer, ikke er de mennesker, der med rette er fradømt borgerretten, men de uretfærdigt udstødte, der måtte findes. Hvordan skulle altså en kunne tro, at det er med urette, de fleste er blevet frakendt borgerretten i Athen, hvor det er folket selv, der sidder inde med embederne? Det er nemlig, når man ikke administrerer retfærdigt eller ikke taler eller handler retfærdigt, at man bliver udstødt i Athen. I betragtning deraf skal man ikke indstille sig på, at de udstødte betyder en fare i Athen.

Herodot:

Forfatningsdebatten mellem de tre persiske stormænd

(3. Bog 79-83)

80. Da forvirringen efter oprøret havde lagt sig, og de første fem dage var gået, mødtes de sammensvorne for at drøfte hele situationen, og der blev ved den lejlighed sagt ting, der måske nok lyder utrolige i nogle helleneres øren, men som faktisk blev sagt. Først tog Otanes ordet og foreslog at lægge magten hos det persiske folk: »Jeg mener,« sagde han, »at det ikke længere skal være én mand blandt os, der har magten; thi eneherredømme er hverken til nogen glæde eller gavn. I har jo selv set, hvor vidt Kambyses gik i sit overmod, og I har også fået magerens overmod at føle. Hvordan skulle

også eneherredømme kunne være et sundt politisk princip, når en mand ifølge det kan tillade sig at gøre, hvad han vil uden at skulle stå til regnskab for det? Selv det bedste menneske i verden ville ved at få tillagt en sådan magt blive sat ud af sine sædvanlige tankebaner. Den stadige medgang avler nemlig overmod hos ham, og misundelse sidder os alle i blodet. Har han disse to laster, er han parat til alt. I sit overvættedes hovmod begår han den ene misgerning efter den anden, og misundelsen virker i samme retning. Egentlig burde en eneherster være hævet over misundelse, han har jo alt, hvad han kan ønske sig; men i virkeligheden er han det stik modsatte. Han misunder nemlig de bedste af sine medborgere, at de er i live og har det godt, og han har sin glæde af de værste blandt borgerne og er den første til at fæste lid til bagtalelse. Desuden er han vanskelig at gøre tilpas som ingen anden. Viser man ham nemlig en passende respekt, så tager han det ilde op, at man ikke ligger på maven for ham, og gør man det, så betragter han det som et udslag af servilitet, – og tager også det ilde op! Men det værste står endnu tilbage at sige: Enehersteren forandrer nedarvet sæd og skik, han øver vold imod kvinder og dræber mænd uden lov og dom.

Men når folket har magten, da bærer denne regeringsform for det første den skønneste devise af alle: lighed for loven, – og for det andet foretager folket sig intet af, hvad enehersteren gør. Det fordeler alle embeder ved lodtrækning, det holder embedsmanden ansvarlig, for hvad han gør, og træffer alle beslutninger efter fælles drøftelse. Jeg stiller derfor det forslag, at vi afskaffer eneherredømmet og lader folket komme til magten. For alt afhænger af flertallet.« Dette var det forslag, Otanes stillede.

87. Derefter talte Megabyksos, der anbefalede at overdrage

magten til et fåmandsstyre; han sagde: »Det Oranes sagde om at sætte en stopper for tyranniet, kan jeg give min fulde tilslutning, men når han foreslog at overføre magten til folket, har han dermed ganske forfejlet den bedste løsning. Intet er nemlig mere uforstandigt og mere overmodigt end en uduelig hob. Forøvrigt er selve den tanke, at man for at undgå en enehersters overmod skulle udsætte sig for en tøjlesløs folkehobs overmod, jo aldeles utålelig. Hvad enehersteren gør, det gør han med overlæg, men hoben ved end ikke, hvad overlæg er. Hvorledes skulle den også kunne tænke sig om, når den aldrig har lært af andre eller selv kunnet indse, hvad der er ret og rimeligt, men blot kaster sig planløst over stort og småt og river alting med sig som en flod i vårbrud. Nej, lad dem, der mener perserne det ondt, ty til folket, men lad os udvælge en kreds af de bedste mænd og lægge magten i deres hænder. Blandt dem vil også vi selv være at finde, og det er kun naturligt, at de bedste råd kommer fra de bedste mænd.« Dette var Megabyksos' mening.

82. Den tredje der udtalte sig, var Dareios; han sagde: »Det, Megabyksos sagde med hensyn til mængdens herredømme, giver jeg ham ganske ret i; derimod ikke i det han sagde om fåmandsvældet. For tager vi de tre foreliggende forfatninger – demokrati, oligarki og monarki – og går vi ud fra, at de hver for sig er den bedste i deres genre, så foretrækker jeg så absolut den sidste af dem. Noget bedre end en enkelt mand kan nemlig ikke tænkes, forudsat at han er den bedste. Med de forudsætninger han har, vil han kunne styre folket på forbilligelig måde, og under en sådan regering vil planer mod landets fjender bedst kunne holdes hemmelige.

Under et oligarki derimod, hvor mange søger at gøre deres indflydelse gældende til statens bedste, opstår der nemt alvorlige personlige fjendskaber. Idet nemlig enhver for sig

ønsker at spille en ledende rolle og se sine egne meninger sejre, havner de let i svære indbyrdes stridigheder, som igen fører til partikampe og myrderier, der i sidste ende fører til – enehæredømme. Denne udvikling viser netop, i hvor høj grad, enehæredømmet er at foretrække.

Når på den anden side folket har magten, ligger det i sagens natur, at der uvægerligt må opstå korruption. Hvor korruptionen således breder sig i statslivet, fører dette imidlertid ikke til stridigheder mellem de korrupte politikere, – tværtimod; de stikker hovederne sammen og bliver fine venner på grund af deres fælles mål: at ødelægge staten. Dette fortsætter på denne måde så længe, indtil en eller anden stiller sig i spidsen for folket og sætter en stopper for deres uvæsen. Derved bliver en sådan mand populær hos folket, og i kraft af sin popularitet fremtræder han let som faktisk enehersker. Således viser altså også dette eksempel, at enehæredømmet er det bedste.

For nu at sige det kort: Hvorfor har vi fået vor frihed, og hvem har givet os den? Er det fra folket den stammer, fra fåmandsvældet eller fra en enehersker?

Min mening er den, at da vi skylder en enkelt mand friheden, så skal vi bevare denne forfatning og iøvrigt ikke afskaffe de nedarvede love, når de er gode. Det vinder vi ingenting ved.»

83. Der forelå altså disse tre opfattelser, og de resterende fire af de syv mænd sluttede sig til den sidste. Da således Oranes, som med sit forslag var gået ind for at give perserne lighed for loven, var blevet nedstemt, tog han ordet og sagde til de andre: »Kære medsammentvorne! Det står nu klart, at en af os må blive konge, enten det sker ved lodtrækning, eller ved at vi overlader det til det persiske folk at vælge den, de foretrækker, eller måske på anden måde. Jeg for mit ved-

kommende agter imidlertid ikke at kappes med jer om den persiske trone, thi jeg ønsker hverken at herske eller at lade mig beherske. Jeg giver derfor afkald på magten, men på den betingelse, at hverken jeg selv eller nogen af mine efterkommere skal blive nødt til at adlyde nogen af jer.» Da han havde sagt dette og de øvrige seks var gået ind på disse vilkår, deltog han fra dette øjeblik ikke længere i kappestriden med dem, men holdt sig udenfor. Og endnu den dag idag er dette den eneste slægt blandt perserne, der stadig er fri og kun adlyder de befalinger, den selv vil, sålænge den ikke kræver de persiske love.

Thukydide:

Perikles' gravtale
(2.34-46)

34. Samme vinter [431/30] foretog athenerne efter deres gamle lov offentlig begravelse af de første døde i denne krig. Ceremonien består i, at de afdødes brændte ben to dage i forvejen stilles til skue i et dertil rejst telt, og hver bringer deres døde de gaver de vil; når så benene bæres ud, kører der vogne med urner af cyprestræ, een urne for hver fyle, og hver døds ben ligger i hans egen fyles urne; der følger een tom bære med et klæde over med for de forsvundne, som ikke er blevet fundet da ligene skulle samles op. Hvem der vil, både borger og fremmed, deltager i udbæringen, og de kvindelige pårørende går med til graven og synger dødsklager. De døde bliver så sat på den offentlige plads, som ligger på det smukkeste sted i byens udkant, og hvor de der er faldet i krige altid bliver begravet, dog med undtagelse af dem der faldt ved Marathon: Deres dåd har athenerne anset for særlig heltemodig og derfor også lavet deres grav på stedet. Når graven er blevet tilkastet, har byen valgt en mand, der anses for ikke

at mangle indsigt og nyder almindelig anerkendelse, til at holde en til lejligheden passende tale der priser de døde; derefter går følget bort. Sådan foregår begravelsen, og atterne fulgte denne lov gennem hele krigen, hvergang de fik anledning dertil. Den der var blevet valgt til at tale over disse første døde var da Perikles, Xanthippos' søn. Og da øjeblikket var inde, trådte han frem fra gravpladsen og op på en høj tribune der var rejst, for at han kunne høres af så stor en del af de tilstedeværende som muligt, og holdt en tale af følgende indhold:

35. »De fleste af dem der før har talt her plejer at give den der har indføjlet bestemmelsen om denne tale i loven en hædrende omtale og fremhæve hvor smukt det er at der holdes denne begravelsestale over de faldne fra krigen. Jeg ville nu synes det var nok, om man viste sin respekt i gerning for de mænd der har vist deres mod i gerning, med de offentlige ceremonier som I kan se finder sted også nu ved denne grav; og jeg synes ikke man skulle lade det afhænge af een mands bedre eller ringere talegaver om mange mænds heltemod fik en troværdig omtale. For det er svært at holde de rette mål, når man taler om et emne hvor man knapt nok har et fast grundlag for hvad tilhørerne vil mene er sandt. Den medvidende og sympatisk indstillede tilhører vil måske finde at det han føler og ved ikke kommer fuldt til udtryk, medens den uerfarne til tider vil finde at der bliver sagt for meget, i misundelse over de bedrifter han hører om som ligger over hans egne evner. Hædrende omtale af andre er nemlig kun acceptabel for såvidt tilhøreren mener at han også selv ville kunne udføre de bedrifter han hører om; hvad der overskrider denne grænse vækker misundelse og dermed også vantrø. Men da de gamle har bifaldet denne fremgangs-

måde, må også jeg følge loven og prøve så vidt muligt at ramme det som hver af jer føler og mener.

36. Jeg vil begynde med at tale om vore forfædre; det er ret mod dem og tillige billigt i et øjeblik som dette således at hædre deres minde. Vort land har jo altid været beboet af det samme folk, og indtil idag har slægtled efter slægtled kunnet give det videre som et frit land fordi de var ædle mænd. Ja, værd at prise er vore forfædre, og endnu værdigere vore fædre, som foruden hvad de overtog ikke uden møje hvervede det store rige vi nu har og efterlod det til vor generation sammen med det øvrige. Og vor egen generation, vi der nu er modne mænd, har øget riget på de fleste punkter og har gjort byen til uindskrænket herre over alt hvad den behøver både til krig og til fred. Den del af vor indsats som er øvet i de krige hvor de enkelte erobringer blev gjort, og de tilfælde hvor vi selv eller vore fædre energisk har slået barbariske eller hellenske fjenders angreb tilbage, vil jeg lade fare, da jeg ikke vil udbrede mig om ting som I ved i forvejen; men hvilken livsform der er grundlaget for vor magt, hvilken statsform og hvilken måde at udøve borgerretten på der har dannet baggrunden for dens vækst, det vil jeg gerne forklare, før jeg priser disse døde. Jeg tror nemlig det er på sin plads at det bliver sagt ved denne lejlighed, og jeg tror også det er nyttigt at alle her, både borgere og fremmede, hører på det.

37. Den statsform vi har er ikke en efterligning af vore na-
boers love; nej, vor statsform er snarere selv et eksempel for andre end andres for os. Dens navn er demokrati, fordi styret ikke er samlet hos nogle få men hos flertallet; men medens lovene giver alle lige ret i private sager, er det vurderingen af hver enkelt borger og hans anseelse på et eller andet felt, en kvalitetsvurdering mere end en fordeling på skift, der bestemmer om han foretrækkes i offentlige hverv; ejheller dan-

ner fattigdom hos een der kan gøre byen gavn nogen hindring ved at holde hans gode kvaliteter skjult. Frihed hører i vort offentlige liv, og skal der tales om at se skævt til hinandens daglige livsførelse, så vredes vi ikke på vor nabo hvis han følger sine lyster, og vi generer ikke hinanden med reaktioner der, selvom de ikke er af retslig art, dog virker sårende for øjet. Vor daglige omgang sker uden forargelse; men i vort offentlige liv er vi ikke lovbrudere, særlig fordi vi føler respekt, som vi viser ved at adlyde vor til enhver tid fungerende øvrighed og vore love, navnlig dem der er givet til beskyttelse for mennesker der lider uret og de uskyldige love der i den almindelige bevidsthed bringer skam over dem der bryder dem.

38. Desuden har vi også skaffet vore sind de rigeste muligheder for hvile efter al vor møje: Vi har jo da, som det er skik her, festkonkurrencer og festofre året igennem, og i privatlivet har vi smukke ting der giver os en daglig glæde som udsletter vore bekymringer. På grund af byens størrelse kommer alle mulige varer til os fra alle lande, og vi er sådan stillet at vi nyder godt af andre folks frembringelser som om de lige så meget var vore egne som de goder der produceres her.

39. Også i vor militære praksis adskiller vi os fra vore modstandere: For det første står vor by åben for alle, og vi forviser aldrig fremmede for at forhindre nogen i at høre eller se noget som nogle af vore fjender kan have nytte af at se når de kan få adgang dertil; vi stoler nemlig ikke så meget på intriger og list som på den dådkraft der udgår fra os selv. For det andet er der opdragelsen: De opnår deres mandsmod ved møjsommelig øvelse fra den tidligste ungdom; vi lever ubundet, men møder dog de farer der svarer til vor styrke lige så godt. Man ser det af den omstændighed, at lakedaimonierne ikke gør indfald i vort land for sig selv men sammen med alle

deres forbundsfæller, medens vi selv går til angreb mod om-liggende lande og for det meste ikke har svært ved at sejre i kampe på fremmed jord mod folk der forsvare deres eget. Vor samlede styrke har endnu ingen modstander mødt, fordi vi på samme tid både fører søkrig og sender athenske landtropper mange steder hen; når vore modstandere så et sted kommer i kamp med en del af vor styrke, viger de sig, hvis de vinder over nogle af os, af at de har drevet os alle væk, og hvis de taber, af at det er os alle de har lidt nederlag til. Ved at ville møde farerne med let sind hellere end med møjsommelig træning, modige ikke så meget under lovens tvang som af vor egen natur, får vi da den fordel, at vi ikke tager forskud på prøvelser der hører fremtiden til, at vi, når vi møder dem, ikke viser mindre mod end de der lever i bestandigt slid, og at Athen er beundring værd på dette punkt.

40. Det er den også på andre: Vi er skønhedselskere, men økonomiske; vi er visdomselskere, men ikke forvante. Rigdom er for os et grundlag for dåd mere end et smykke for ord; fattigdom er ingen skam for den der vedstår den, men større skam for den der ikke flyr den ved dåd. De samme mennesker kan passe både hjemmet og byen, og hver i sit erhverv kan få fornøden indsigt i byens anliggender. Vi er jo de eneste der anser den der ikke tager del i det offentlige liv, ikke blot for uengageret, men for unyttig, og det er os selv der dels afgør dels gennemtænker problemerne på rette måde, i den overbevisning at ord ikke er skadelige for handling, men at det skadelige snarere består i ikke at lade sig belære i ord før man tager de nødvendige skridt i handling. Det er jo nemlig også noget ganske særligt for os, at vi forener den største dristighed med en gennemtænkt plan for vore forehavender; andre folk derimod er dumdristige af uvidenhed eller ubeslutsomme af eftertanke. Og vil man dømmes ret-

færdigt, må man vel sige, at den største indre styrke findes hos dem der ganske klart erkender både det frygtelige og det behagelige og på denne baggrund ikke viger tilbage for faren. – Og i vor opfattelse af hvad der er ædelt står vi i modsætning til de fleste: Vi vinder ikke vore venner ved deres godgørelse men ved vor egen. Den der har vist en anden en venlighed er en pålideligere ven, fordi han bevarer venligheden som et tilgodehavende gennem sin gode vilje overfor modtageren; skyldneren er en mindre aktiv ven, fordi han ved at han skal give den anden sin ædelhed, ikke som en venlighed men som afbetaling af skyld. Vi er de eneste som frygtløst hjælper andre, ikke beregnende efter vor nytte men tillidsfulde i vor frihed.

41. Alt i alt er vor by i sin hele art en lære for Hellas, og jeg tror også Athen er det sted hvor den enkelte borger, med fuld rådighed over sig selv, kan forene de fleste former for virksomhed og den alsidigste glæde ved livets skønhed i een person. Og at dette ikke er smukke ord til lejligheden mere end sande kendsgerninger, det viser just vor bys magt, som vi har erhvervet ved at være sådan som jeg har beskrevet. Den er nemlig den eneste i vor tid som er stærkere end sit ry, når den stilles på prøve, og den eneste hvis fjender ikke kan føle harme over lidelser påført dem af underlegne, og hvis undergivne ikke kan nære ringeagt mod et herredømme udøvet af uværdige. Vi har givet store beviser på vor magt og mangler så sandelig ikke vidner på den; derfor vil vi blive genstand for både nutidens og fremtidens beundring. Og vi har ingen brug for Homer til at lovsynge os eller for nogen anden til med sin kunst at give en stakket glæde, der kun bliver til en skade for éns indtryk af begivenhederne når det konfronteres med sandheden. Nej, ved vort eget vovemod har vi tvunget hav og land til at åbne sig for os overalt, og

overalt har vi samtidig rejst evige monumenter over vore sejre og vore nederlag. Sådan er den by som disse mænd har kæmpet og er døde for, i det ædle forsæt ikke at miste den, og hver og een af dem der er tilbage har en naturlig pligt til villig at ofre sig for den.

42. Når jeg har talt så udførligt om vor by, var det da også for at påvise at kampen ikke gælder det samme for os som for dem der ikke har noget der svarer til det vi har, og samtidig for at underbygge min lovprisning af dem jeg nu taler over med indlysende beviser. Det vigtigste heraf har jeg sagt; thi den lovsang jeg har sunget til Athens pris har disse mænd og deres lige smykket med deres ædle dåd; og man vil næppe finde mange hellenere hvis gerninger, som deres, vejer ordene op. Og jeg mener at den skæbne disse mænd nu har lidt viser enten som et første bevis eller som en sidste bekræftelse – at de ejede mands mod. For også de der ellers er ringere bør jo sætte mandsmod i kamp for fædrelandet først; således udsletter de ondt med godt og gør mere fælles gavn end egen skade. Men blandt disse mænd var der ingen der viste fejhed fordi han hellere ville fortsætte rigdoms nydelse i fremtiden, ingen der udkød mødet med faren i fattigdoms håb, fordi han i fremtiden måske kunne fly den og blive rig; nej, mere end efter rigdom higede de efter hævn over deres modstandere, dette var for dem den skønneste måde at sætte livet i vove, og med livet som indsats ville de tage hævn over fjenderne og afsked med rigdommen. Til håbet havde de overladt sejrns uvise fremtid, i udførelsen af nuets synlige opgave fandt de det rettest at sætte deres lid til sig selv, og fordi de så deres frelse just i at værgе sig og lide hellere end at vige, skød de fra sig skam i andres ord og tog på sig dåd ved egen krop, og i et kort øjeblik, det højdepunkt

skæbnen skænkede dem, skiltes de, ikke fra et liv i frygt men fra et i hæder.

43. Dette er disse mænds indsats, og den er deres by værdig. I der er tilbage må bede guderne om en tryggere lod, men ikke nøjes med mindre mod, når I bereder jert sind på at møde fjenden; thi I skal ikke blot i teorien betragte de gavnlige følger som man kunne tale i timevis om til jer, og som I ved lige så god besked om som jeg – om hvor meget godt der kommer af at forsvare sig mod sine fjender – I skal hellere i praksis daglig have byens magt for øje og blive dens elskere, og når dens storhed gør indtryk på jer, skal I tænke på at det var dristighed, pligterkendelse og ærekærlighed i gerning der fyldte de mænd som vandt sig dette rige, og hændte det end at noget glippede for dem, ja så mente de sidst af alt de kunne unddrage Athen det mod de selv besad, og de gav det bort som deres skønneste gave til byen. I fællesskab gav de jo deres liv, og hver for sig fik de en lovtale der aldrig ældes og en grav med et stateligt minde – ikke så meget den grav de ligger i, nej, den der bevarer deres ry hos enhver der møder det, erindret til evig tid, både når ord og gerning byder sig. Thi mænd af ry har deres grav på hele jorden, og ikke blot indskrifter på mindestøtter i deres hjemland fortæller om dem, også i det fremmede lever hos hvert menneske et uskrevet minde, mere om deres sind end om deres dåd. De skal være jeres idealer nu: Sæt lykke lig frihed, frihed lig mod, og sky ikke krigens fare. For de der ikke skal skåne deres liv er ikke først og fremmest dem der har et ondt liv og intet håb har om et godt, men dem der trues af et omslag i den modsatte retning i deres fremtidige liv, og hvis tilværelse bliver mest forandret hvis en ulykke rammer dem. For den forstandige er jo dog forandringen til et ondt liv, der kommer af forvænt slaphed, smerteligere end en umærkelig

død, der kommer sammen med sjælsstyrke og fælles håb om sejr.

44. Derfor skal de ord jeg nu retter til dem af disse mænds forældre der er tilstede, heller ikke være en klage, men snarere en opmuntring. I ved jo at jeres liv er faldet i en tid fuld af urolige begivenheder; og den har haft en lykkelig lod, der som de nu får den smukkeste død, eller som I, den smukkeste sorg, og hvem et liv i lykke og en tilsvarende død er blevet tilmålt. Jeg ved godt at det er svært at få jer til at tro: Tit og ofte vil I blive mindet om jeres børn, når I ser andres lykke, som I også selv engang frydede jer ved; og man søger ikke over de glæder der tages fra en uden at man har prøvet dem, men over det man mister efter at have været fortrolig med det. I må også hente styrke i håbet om andre børn, de af jer der endnu har alderen til at avle børn; for i familierne vil de nye børn kunne få nogle til at glemme dem der ikke lever, og byen vil det bringe gavn på to måder: Dels ved at den ikke bliver affolket, og dels ved den sikkerhed der skabes; man kan nemlig ikke tænke sig at folk, der ikke løber samme risiko som andre ved at sætte også deres børn på spil, træffer rimelige og retfærdige politiske beslutninger. – Og I der ikke er unge længere, regn I jer som gevinst at I har været lykkelige i det meste af jeres liv, og at jeres liv nu vil blive kort, og lad disse mænds ry lette jeres byrde. Thi æren er det eneste der ikke ældes, og i den alder hvor man ikke kan gøre nytte har man ikke, som nogle påstår, mest glæde af at tage gevinster hjem, men af at nyde ære.

45. Og jer, disse mænds børn eller brødre som er her tilstede, den kappestrid der venter jer forudset jeg bliver stor, da alle plejer at prise den der ikke lever, og hvis I viser et mod udover det sædvanlige, kan I til nød blive regnet, ikke for deres lige, men for næsten lige så gode. For de levende

rammes af jævne modstanderes misundelse, men de der ikke står i vejen for nogen holdes i ære med en sympati der skyldes at de ikke er nogens modstandere i en kappestrid. – Hvis jeg også skal sige et ord om ædle egenskaber hos kvinder, de kvinder som nu bliver enker, vil jeg samle det hele i et kort råd: Stor er jeres berømmelse, hvis I ikke fornædler den natur der er jeres, og stor er dens berømmelse som der går mindst ry af blandt mænd, enten for det gode eller for det dadelværdige.

46. Jeg har nu i ord efter loven sagt hvad jeg havde at sige til denne lejlighed, og i gerning har de døde allerede fået en del af deres hæder med denne begravelsesceremoni, og hvad resten angår, vil byen offentligt afholde udgifterne til deres børn fra nu af til de bliver voksne unge mænd og hermed udsætte en nyttig sejrpris for en sådan strid, både til de døde her og til de efterladte; for det folk der har de største kamppriser for ædel død, det har også de ædlestes borgere. Bring nu klagen til ende, hver over jeres egne, og gå så bort. «

Xenofon:

Feltherreprocessen (Hellenika 1.7.1-35)

1. Athenerne afsatte strategerne undtagen Konon, og indsatte ved hans side Adeimantos, og som den tredje Filokles. Af de strateger, der havde været med i søslaget, vendte Protomachos og Aristogenes slet ikke tilbage til Athen. 2. Da de seks andre var vendt hjem – det var Perikles, Diomedon, Lysias, Aristokrates, Thrasyllos og Erasinides – blev Erasinides pålagt en bøde og anklaget for domstolen af Archedemos, som på den tid var folkets leder og den embedsmand som bestyrede diætudbetalingerne. Han påstod, at Erasinides ved Hellsponat havde fået en sum penge, der tilhørte folket;

desuden anklagede han ham for hans ledelse af felttoget. Domstolen besluttede på dette grundlag at lade Erasinides fængsle. 3. Derefter aflagde strategerne beretning for rådet både om søslaget og om stormens styrkegrad. Og rådet lod de andre strateger arrestere på Timokrates' forslag om, at man også skulle lade dem fængsle og fremstille for folket.

4. Derefter blev der holdt en folkeforsamling, hvor specielt Theramenes rettede beskyldninger mod strategerne, og fandt det rigtigst, at de blev krævet til regnskab, fordi de ikke havde bjerget de skibbrudne. Til bevis på, at der ikke var nogen anden person, som strategerne gav ansvaret, henviste Theramenes til et brev, de havde sendt rådet og folket, hvori de kun undskyldte sig med stormen. 5. Derefter holdt hver af strategerne en kort forsvarstale – man indrømmede dem nemlig ikke den taleid, de efter loven havde krav på – og de forklarede, hvad der var sket: de var selv sejlet mod fjenderne, men bjergningen af de skibbrudne havde de pålagt dygtige mænd blandt skibscheferne, folk der tidligere selv havde været strateger – nemlig Theramenes og Thrasyboulos og andre ligeså kvalificerede personer. 6. Hvis man endelig ville anklage nogen vedrørende bjergningen, burde det ikke være andre end dem, der havde fået befaling til det; »men blot fordi de anklager os,« udtalte de, »vil vi ikke lyve og påstå, at de selv bærer skylden, men fastholde, at det var stormens styrke, der hindrede bjergningen.« De tilbød at stille styrmændene og mange andre af de ombordværende som vidner på rigtigheden af deres fremstilling.

7. Med disse udtalelser var de lige ved at overtale folket; og mange menige borgere stod op og erklærede sig villige til at kautionere for strategerne. Man vedtog imidlertid at opsætte sagens videre behandling til en ny folkeforsamling; det var nemlig blevet sent på dagen, så at man ikke havde kunnet se

eller andres hjælp! – Jamen hør nu her, det er jo slet ikke Filips ønske! Nå ikke? Det er da helt utænkeligt, at Filip, når han får muligheden, vil afholde sig fra at gøre det, som han nu i sin tåbelighed fabler om. 27. Og jeg finder det overflødigt at forklare, hvor stor forskel der er på, om krigen føres her eller deroppe. Hvis I selv skal føre et felttog, blot i tredivende dage, og skaffe de nødvendige forsyninger til hæren af landets afgrøde, så vil landmændene nok lide et tab, som er større end alt, hvad I hidtil har betalt i krigen uden at have fjender i landet. Men hvor stort vil tabet så ikke være, hvis krigen kommer? Og hertil kommer ydmygelsen og skammen over, hvad der er sket, som i ordentlige menneskers øjne ikke er et mindre onde end et hvilket som helst økonomisk tab!

28. I erkendelse af alt dette bør I alle som én tage del i undsættelsesekspeditionen og bringe krigen nordpå, de rige for at de ved et beskedent offer til det fælles bedste af den formue, de er så heldige at have, kan nyde frugten af resten uden frygt. De værnepligtige for at de ved deres militære træning under krigen i Filips land kan blive frygtindgydende forsvarere af deres fædreland, så det ikke rammes af krig. Og folketalerne for at de kan få let ved at stå til ansvar for retten for deres politik. For jeres dom over, hvad de har udrettet, er jo afhængig af den politiske situation I befinder jer i. Gid alt må gå vel!

Platon:

Staten: Om demokrati

(8. Bog 556e-62a)

556E: Sokrates: Og når en mand er sygelig, skal der kun en ringe anledning udefra for at kaste ham på sygelejet – ja selv uden ydre foranledning kan hans konstitution rystes ligesom

af indre modstridende kræfter; ganske på samme måde behøver et sygeligt samfund kun en ringe ydre årsag for at komme i krise, når det ene eller det andet parti i staten forbinder sig med en anden oligarkisk eller demokratisk stat og kalder den til hjælp – da er staten som i feber og i splid med sig selv. Ja, undertiden kan borgerkrigen bryde løs af sig selv uden ydre påvirkning. 557A: Så opstår altså demokratiet når den besiddelsesløse klasse sejrer over modpartiet, og dræber alle dem der ikke redder sig i landflygtighed; de tilbageværende giver de så borgerret og adgang til embeder, stillinger som for det meste vil være at besætte ved lodtrækning.

GLAUKON: Det er netop på den måde et demokrati oprettes, idet partiet vinder overhånd ved våbenmagt eller ved terror, sagde han.

– Spørgsmålet bliver så hvorledes de indretter sig og hvordan en sådan forfatning vil fungere. For der er jo ingen tvivl om at den demokratiske stat vil afspejle sig nøje i den demokratiske mand.

B: – Nej.

– For det første er borgerne frie. Frihed og frisprog vil råde overalt, og ubegrænset ret for enhver til at gøre hvad han lyster.

– Ja sådan hedder det sig jo, sagde han.

– Hvor denne rettilighed er til stede, vil enhver kunne indrette sig og sit liv ganske efter eget tykke, C: og derfor turde der i denne stat findes den største mangfoldighed af forskellige slags mennesker, tænker jeg?

– Vist så.

– Jeg er lige ved at tro det er den mest charmerende statsform af alle; man kommer til at tænke på en kappe der er vævet i de mest brogede mønstre, når man ser hvordan

vedkommende stat frembyder et yderst tiltækkende skue ved sin flimrende blanding af alle mulige mennesketyper. Og naturligvis ville mange mennesker udpege den som den skønneste, ganske ligesom børn og kvinder fængsles af pralende kulører.

– Absolut, sagde han.

D: – Desuden, min fortræffelige ven, sagde jeg, giver den hvemsomhelst brillant lejlighed til at udsøge sig en statsforfatning.

– Hvad mener du?

– At den på grund af sin rummelighed har eksempler på alle former for forfatning, så at den der prøver at grundlægge en stat, akkurat som vi gjorde det, blot behøver at gå til et demokrati for at udvælge sig den forfatning der tiltaler ham mest; demokratiet vil være som et velforsynet marked hvor man kan vælge og vrage før man anlægger sin stat.

E: – Han ville i al fald ikke mangle mønstre at gå efter!

– Og så denne velsignede frihed for tvang! sagde jeg. Ingen ville tvinge dig til at være øvrighed, selv om du var kvalificeret til det, og heller ikke til at adlyde nogen øvrighed, hvis det ikke passede dig; og hvis dine medborgere drager i krig, behøver du ikke at gå med, og holder de andre fred, behøver du ikke at gøre det hvis du tilfældigvis ikke har lyst til det. Og selv om der er en lov der forbyder dig at være øvrighed eller dommer, kan du bare sidde og være øvrighed eller dommer alligevel, hvis det just falder dig ind – ja alt i alt må denne livsform åbenbart være som en skøn gave fra himlen – sådan lige for øjeblikket!

558A: – Rent foreløbig, ja!

– Sig mig nu engang, er det ikke en beundringsværdig sinds-
ligevægt nogle af borgerne lægger for dagen, når de er blevet dømt? De kan være idømt dødsstraf eller landflygtighed, men

ikke desto mindre forbliver de i deres stat, færdes ganske åbenlyst i den, spadserer op og ned uden at nogen tager mere notits af dem end hvis de var usynlige ånder.

– Jo, dem er der mange af.

B: – Og så den overbærenhed der hersker uden pedantisk smålighed! Man regner alt det for pjat som vi behandlede med så stor alvor da vi grundlagde vor stat, påstanden om at man umuligt kunne blive en virkelig god mand, hvis man ikke havde ganske overvældende gaver af naturen for det; at hvis man ikke allerede som dreng, både i leg og alvor, blev opdraget i de rette omgivelser og sæder, ville det ikke lykkes – disse ideer fejler demokratiet af bordet med en storslået gestus og gør sig ingen videre spekulationer over hvilke egenskaber og moralske kvaliteter den må have som går ind i det politiske liv – C: ak nej, det er fuldt fornøjet hvis vedkommende blot erklærer sig for at være en ven af folket!

– Ja, det er storartet!

– Dermed turde vi have karakteriseret demokratiet ved disse og lignende egenskaber! Efter alt at dømme er det jo en dejlig stat at leve i, så fri for snærende bånd, så mangfoldig og broget, så rundhåndet til at uddele lighed i flæng til de lige og de ulige!

– Ja, det er uimodsigeligt.

– Giv så agt på hvordan den tilsvarende enkeltperson ser ud. Eller skal vi først undersøge hvordan han bliver til det han er, ligesom vi gjorde ved forfatningen?

– Ja.

– Det går vel omtrent sådan til: en søn der vokser op hos vor bekendte gnieragtige oligark, D: er uden tvivl gennem sin opdragelse kommet til at ligne sin fader i karakter.

– Naturligvis.

– Og også han er i stand til at holde de nydelser i ave der

vedkommende stat frembyder et yderst tiltrækkende skue ved sin flimrende blanding af alle mulige mennesketyper. Og naturligvis ville mange mennesker udpege den som den skønneste, ganske ligesom børn og kvinder fængsles af pralende kulører.

– Absolut, sagde han.

D: – Desuden, min fortræffelige ven, sagde jeg, giver den hvemsomhelst brillant lejlighed til at udsøge sig en statsforfatning.

– Hvad mener du?

– At den på grund af sin rummelighed har eksempler på alle former for forfatning, så at den der prøver at grundlægge en stat, akkurat som vi gjorde det, blot behøver at gå til et demokrati for at udvælge sig den forfatning der tiltaler ham mest; demokratiet vil være som et velforsynet marked hvor man kan vælge og vrage før man anlægger sin stat.

E: – Han ville i al fald ikke mangle mønstre at gå efter!

– Og så denne velsignede frihed for tvang! sagde jeg. Ingen ville tvinge dig til at være øvrighed, selv om du var kvalificeret til det, og heller ikke til at adlyde nogen øvrighed, hvis det ikke passede dig; og hvis dine medborgere drager i krig, behøver du ikke at gå med, og holder de andre fred, behøver du ikke at gøre det hvis du tilfældigvis ikke har lyst til det. Og selv om der er en lov der forbyder dig at være øvrighed eller dommer, kan du bare sidde og være øvrighed eller dommer alligevel, hvis det just falder dig ind – ja alt i alt må denne livsform åbenbart være som en skøn gave fra himlen – sådan lige for øjeblikket!

558A: – Rent foreløbig, ja!

– Sig mig nu engang, er det ikke en beundringsværdig sinds-
ligevægt nogle af borgerne lægger for dagen, når de er blevet dømt? De kan være idømt dødsstraf eller landflygtighed, men

ikke desto mindre forbliver de i deres stat, færdes ganske åbenlyst i den, spadserer op og ned uden at nogen tager mere notits af dem end hvis de var usynlige ånder.

– Jo, dem er der mange af.

B: – Og så den overbærenhed der hersker uden pedantisk smålighed! Man regner alt det for pjat som vi behandlede med så stor alvor da vi grundlagde vor stat, påstanden om at man umuligt kunne blive en virkelig god mand, hvis man ikke havde ganske overvældende gaver af naturen for det; at hvis man ikke allerede som dreng, både i leg og alvor, blev opdraget i de rette omgivelser og sæder, ville det ikke lykkes – disse ideer fejler demokratiet af bordet med en storslået gestus og gør sig ingen videre spekulationer over hvilke egenskaber og moralske kvaliteter den må have som går ind i det politiske liv – C: ak nej, det er fuldt formøjet hvis vedkommende blot erklærer sig for at være en ven af folket!

– Ja, det er storartet!

– Dermed turde vi have karakteriseret demokratiet ved disse og lignende egenskaber! Efter alt at dømme er det jo en dejlig stat at leve i, så fri for snærende bånd, så mangfoldig og broget, så rundhåndet til at uddele lighed i flæng til de lige og de ulige!

– Ja, det er uimodsigeligt.

– Giv så agt på hvordan den tilsvarende enkeltperson ser ud. Eller skal vi først undersøge hvordan han bliver til det han er, ligesom vi gjorde ved forfatningen?

– Ja.

– Det går vel omtrent sådan til: en søn der vokser op hos vor bekendte gnieragtige oligark, D: er uden tvivl gennem sin opdragelse kommet til at ligne sin fader i karakter.

– Naturligvis.

– Og også han er i stand til at holde de nydelser i ave der

er kostbare, men ikke bringer profit; det vil sige de såkaldte unødvendige nydelser. For at vi nu ikke skal famle i mørke, hvad mener du så om at vi først definerer hvilke begær der er nødvendige og hvilke der ikke er det?

E: – Det synes jeg vi skal.

– De som vi ikke er i stand til at undertrykke, kan vel sagtens med rette kaldes nødvendige, og ligeledes de som, ved at blive tilfredsstillet, gavner os. Thi for begges vedkommende er det vor natur selv som tvinger os, ikke sandt?

– Jo, i høj grad.

559A: – Og derfor er vi berettiget til at bruge ordet »nødvendige« om dem.

– Ja vist.

– Så er der dem som man kan holde sig helt fri af, hvis man fra ungdommen af træner sig deri, og som dels ikke bringer os nogen nytte, dels er direkte skadelige – kan vi ikke med fuld ret kalde dem for »unødvendige«?

– Jo bestemt.

– Skal vi så ikke tage et eksempel fra hver slags, for at få en almindelig forestilling om dem?

– Ja lad os det.

– Til de nødvendige kan vi vel regne den madlyst hvis formål er en god fysik og som retter sig mod brød slet og ret, og desuden mod kødmad. *B:* Og lysten til brød er nødvendig i dobbelt forstand, både som gavnlig og som betingelse for at opretholde livet. Ligeledes lysten til kød, for så vidt den er til gavn for vor fysik, ikke sandt?

– Jo, i høj grad.

– Men den appetit der går udover dette og som retter sig mod en mere varieret og forfinet kost – en madlyst som vel kan holdes i ave ved træning fra ungdommen af og som man i almindelighed kan frigøre sig for, men som er skadelig for

legemet *C:* og lige så skadelig for sjælens holdning til indsiget og selvtugt [besindighed] – er vi ikke berettigede til at kalde dem unødvendige?

– Bestemt.

– Den sidstnævnte slags fører jo til ødselhed, den første derimod er vi godt tjent med, fordi den tjener os til at udføre vort arbejde.

– Ja vist.

– Blandt de unødvendige falder også seksuelle nydelser m.m.?

– Ja.

– Nu vel, da vi før talte om en »drone«, hentydede vi til en mand som helt og holdent er i en mængde forskellige drifters vold, det vil sige en slave af de unødvendige begær, i modsætning til den nærige oligark *D:* som kun beherskes af de nødvendige.

Lad os så vende tilbage til spørgsmålet om hvorledes det demokratiske menneske udvikler sig af det oligarkiske! Efter min opfattelse går det omtrent sådan til: vi tænker os en ung mand der som sagt er opdraget i et ukultiveret og gnieragtigt hjem; når han får smag på dronernes honning og bliver kammerat med sådanne glubske og snedige væsener der kan skaffe ham afvekslende og raffinerede nydelser i fuldt mål, så er grunden lagt til hans overgang fra det oligarkiske til det demokratiske sindelag. *E:* I et samfund sker revolutionen ved at et af partierne får hjælp fra sympatisører udenlands; går det ikke på samme måde med omvæltningen hos den unge mand, sådan at visse af hans drifter yderligere forstærkes ved lignende og beslægtede tilskyndelser udefra?

– Jo, ganske bestemt.

– Men det kan også hænde, tænker jeg, at det oligarkiske element hos ham sætter sig til modvæge når det får tilstræk-

kelig forstærkning; den kan komme f.eks. fra hans fader eller andre af hans pårørende *560A*: som tager ham i skole og kritiserer ham skarpt – så har vi konflikter i hans indre med en slags borgerkrig mellem de to partier. Udfaldet kan da blive at det oligarkiske parti i ham holder skansen mod det demokratiske; så bliver nogle af drifterne aflivet, andre jaget på flugt, takket være den æresfølelse som blusser op i ham, så at ro og orden genoprettes.

Men desværre kan følgen også blive den at der af de bortjagne drifter opstår et nyt kuld af samme art, og på grund af faderens forfejlede og ukyndige opdragelse af ham tager de voldsomt til i mængde og styrke. *B*: De trækker ham da tilbage til hans tidligere kammerater, medens drifterne i al stilhed formerer sig og stadig avler nye. Slutningsakten bliver da at de besætter højborgen i den unge mands sjæl, så snart de har bemærket at den er ubemandet, blottet for kundskaber, for retskaffenhed og for god og sund indsigt, egen-skaber som er tankens bedste værnere og vogtere *C*: hos den gudbenådede mand. Den ubesatte borg i den unge mands sjæl bliver så erobret ved et stormangreb af falske og opblæste tanker og forestillinger.

Dermed begiver han sig tilbage til sine lotofager og deler åbenlyst deres leben. Hvis hans familie så prøver at sende undsætning til det sparsommelige instinkt i ham, er de indbildske forestillinger i ham straks på pletten, smækker porten i til den kongeborg de har besat, og nægter hjælpetroppe perne adgang. Ja, selv om der kommer gesandter i form af faderlige formaninger fra private venner, afviser de enhver forhandling; de indretter sig som sejrherre i kampen; *D*: undseelse kalder de for tåbelighed og driver den med vanære i landflygtighed, selvbeherskelse regner de for fejhed og sætter den på porten idet de overrøser den med skældsord; en

sober og sparsommelig livsførelse stempler de som bondskhed og smudsig nærighed, og skaffer den af vejen med assistance af en mængde tomme og unyttige drifter.

– Lige akkurat!

– Nu vel, så er pladsen rømmet, og sjælen de har besat, er tilbørlig rensat til den store indvielsesceremoni, *E*: hvor hovmod og lovløshed og udsvævelse og skamløshed med hele deres følge kan drage ind i herlighed med kranse om hovedet, under jubelråb og smiger: hovmod hilses som noblesse, lovløshed som frisind, udsvævelse kaldes storslået færd, og skamløshed ædel dristighed. *561A*: Er du enig med mig i at det er på den måde en ung mand, der er oplært i kun at tragte efter uomgængelige fornødenheder, kommer til at kaste alle hævninger bort og kun stræbe efter unødvendige og unyttige nydelser?

– Ja, det er ganske indlysende.

– Resten af sit liv vil han vel så dele sin formue og sine anstrengelser og sædvaner mellem nødvendige og unødvendige nydelser i flæng. Hvis nu lykken står ham bi og han ikke helt beruser sig i sine nydelser, vil hans stormfulde sind falde noget til ro efterhånden som han bliver ældre; og han vil atter give plads for nogle af de landflygtige overvejelser, *B*: uden at lade sig helt dominere af de forrige lidenskabers besættelsesmagt. Så vil han etablere en slags balance mellem de forskellige lyster, og alt efter sit øjeblikkelige lune lade den ene eller den anden af dem tage herredømmet over sig – som om det var en udvalgt øvrighed – indtil han har mættet sig i den. Snart skifter han om til anden nydelse, og giver i det hele taget snart den ene, snart den anden fortrinet. Men hvis der kommer nogen og fortæller ham at nogle nydelser udspringer af smukke og gode begær og derfor bør plejes og højgædes, *C*: mens andre nydelser kommer af slette lyster og

derfor må tugtes og undertvinges, da lukker han øret for fornuftens ægte tale og formener den adgang til »hovedvagten« i sit sind. Til alle indvendinger ryster han blot på hovedet og erklærer at alle nydelser har lige ret og skal anerkendes på lige fod. På den måde lever han så fra dag til dag, idet han tilfredsstiller en eller anden tilfældig grille: en dag tilbringer han med drik og svir og fløjtespil, den næste er han på vandkur og streng diæt; snart hærder han sig ved idræt, og snart falder han hen i dorskhed og sløvhed, for så en anden dag sågar at give sig ud for filosof! D: Nu og da går han ind i politik, springer op og taler for og søger at gennemføre en eller anden plan. Så fatter han pludselig beundring for militærlivet og vil drive det til noget stort deri, en anden gang vil han være storkøbmand – kort sagt, hans liv hvis princip er mangel på principper bliver tilfældigt og vilkårligt, omend han selv kalder det en yderst tiltalende og behagelig fri mands tilværelse, som han holder fast på gennem årene.

– Du har givet en fortræffelig skildring af den mandstype E: der går ind for frihed og lighed.

– Det tror jeg med, sagde jeg. Og hans karakter bliver så broget og afvekslende, og lige så fuldt en sammenfatning af alle mulige livsformer som den statsforfatning vi beskrev; en tilværelse som mange både mænd og kvinder vil misunde for dens forbilligede rigdom på forfatninger og levevis.

– Ja, det passer.

562A: – Kan vi slå fast at sådan ser den mand ud som stemmer med den demokratiske statsform og at hans rette betegnelse er »demokratisk« ?

– Det kan vi.

Aristoteles:

Statslæren: Om demokrati

(6. Bog 1316b30-20b18)

1316b30 Vi har tidligere gennemgået: (1) hvor mange og hvilke varianter der findes af den besluttede forsamlings (som er en forfatnings suveræne element), af embedsstrukturen og af domstolene, (2) hvilken variant der hører til hvilken forfatningstype og (3) hvilke oprindelser og årsager der er til, at forfatninger omstyrtes eller bevares. (35) Men da demokratiet ligeså vel som de andre forfatningstyper findes i flere former, er det hensigtsmæssigt dels at undersøge, om beskrivelsen af disse former bør suppleres, og dels at skildre hver enkelt forfatningstypes egenart og fortrin. Endvidere bør man undersøge (40) sammensætningen af alle de nævnte forfatningselementer. (1317a1) For kombinationen af forfatningselementer fører til overlapninger mellem forfatningstyperne, så aristokratier bliver oligarkiske og borgerforfatninger bliver demokratiske. Jeg tænker på u-undersøgte, men undersøgelsesværdige kombinationer: f. eks. at den politiske beslutningsproces (5) og valget af embedsmænd er oligarkisk indrettet, men domstolene derimod aristokratisk, eller at domstole og beslutningsproces er oligarkisk indrettet, men valg af embedsmænd aristokratisk, eller andre eksempler på, at ikke alle en forfatnings elementer er karakteristiske for forfatningstypen. (10)

Vi har også tidligere gennemgået (1) hvilken demokratitype der passer til hvilken statstype, ligeledes (2) hvilken oligarkitype der passer til hvilken type borgere, og (3) hvilken anden forfatningstype en given borgerbefolkning har gavn af at leve under. Alligevel bør vi supplere med en kort redegørelse, for at det kan blive klart, ikke blot hvilken af

forsamling, men kun blev udbredt ved afskrift og oplæsning i private kredse. Sådanne pamfletter indgik også i den undervisning, der blev givet af sofisterne, dvs. omreisende lærere, der mod betaling gav kurser i de byer de besøgte. I et direkte demokrati er veltilenighed en afgørende magtfaktor langt mere end i vort repræsentative folkestyre, og indførelsen af demokratiske skabte derfor et behov for undervisning i politisk argumentation og retorik. I sin form er *Athenernes Statsforfatning* derfor nært beslægtet med sofisternes skrifter, men ikke nødvendigvis i sit indhold. Nogle af sofisterne var varme forkæmpere for demokratiet, som f. eks. Protagoras, der skrev forfatningen for Athens fællesgræske koloni Thourioi, grundlagt i Syditalien i 444/3.

Tekststykket. Afhandlingen er det ældste, bevarede retoriske skrift og må også have været et af de første, der nogensinde er blevet skrevet. Bare 75 år før affattelsen af *Athenernes Statsforfatning* blev litterær prosa udelukkende benyttet til korte filosofiske afhandlinger om universets oprindelse og opbygning, og da Solon halvandet hundrede år tidligere, i 590erne, skulle forsvare sine økonomiske og sociale reformer, var han henvist til at gøre det på vers, fordi litterær prosa slet ikke fandtes.

I *Athenernes Statsforfatning* giver forfatteren en særdeles kritisk analyse af de sociale og politiske forhold i Athen; men han har også meget ondt at sige om Athens behandling af »forbundsfællerne« dvs. medlemmerne af Det Deliske Søforbund. Forbundet var blevet stiftet i 478 som en alliance af frie og selvstændige bystater under Athens ledelse. Medlemmerne skulle enten stille skibe eller bidrage økonomisk til den fortsatte krig mod Perserriket. Forbundet omdannedes langsomt til et attisk imperium, og ethvert forsøg på »ud-

meldelse« blev betragtet som oprør og nedkæmpet. Da Perserkrigene sluttede i 449, besluttede Athen at videreføre forbundet, og i en af de taler, som Perikles holdt i krigens første år, vedgik han åbent, at *Athenernes imperium* nu var at sammenligne med et tyranni over medlemstaterne. Hvordan *Athenerne* udvirkede dette tyranni kan vi læse hos »Den Gamle Olgark«.

Herodot: Forfatningsdebatten mellem de tre persiske stormænd

Forfatteren. Omtrent samtidig med affattelsen af *Athenernes Statsforfatning* afsluttede Herodot sin undersøgelse, på græsk *historia*, af krigen mellem perserne og hellenerne og af krigens årsager. Det eneste sikre årstal i Herodots levnedsløb er hans deltagelse i Athens kolonisering af Thourioi i Syditalien i 444/3. I overensstemmelse med den antikke tradition antager man, at han må være blevet født ca. 40 år før dette »højdepunkt«, altså ca. 484. En parentetisk bemærkning i hans historieværk viser, at det først er afsluttet efter år 430.

Historieskrivningen var opstået som genre i Hellas i generationen før retorikkens fødsel, dvs. i første halvdel af 400-tallet, og når Herodot kaldes »historiens fader« er det faktisk meget tæt på at være sandt. For at mindeværdige bedrifter ikke skulle gå tabt for eftertiden, men stadig kunne læses og forstås af kommende slægter, begyndte grækerne et nedfælde samtidens begivenheder. Herodot grundlagde den tradition, at beskrivelsen af græske forhold fortrinsvis koncentreredes om militærhistorie og politisk historie, medens samfundsforhold i øvrigt kun medtoges, når fremstillingen fokuserede på fremmede folkeslag. Herodot skrev om Perserkrigene, men selve beretningen om kong Xerxes' store felttog mod Hellas i 480-79 fylder kun de tre sidste af vær-

kets ni bøger. Femte og sjette bog handler om de joniske bystaters oprør mod kong Dareios fra grækernes ødelæggelse af Sardes i 498 til slaget ved Marathon i 490, og i de første fire bøger fortæller Herodot om baggrunden for jonernes opstand og det store opgør mellem persere og hellenere, og her er der en rigdom af såkaldte »digressioner« om fremmede folks adfærd, om deres kultur og religion, og undertiden også om deres forfatningsforhold. Den kronologiske ramme om Herodots fortælling er først den lydiske kongerække, ned til Kroisos, derefter den persiske: Kyros, Kambyses, Dareios og Xerxes.

Baggrunden. Mellem Kambyses og Dareios var der et kort interregnum. Kambyses var i stigende grad blevet utilregnelig og døde i Ægypten i 522, men kort før havde to ypperstepræster (magere) taget magten i Persien, idet den ene foregav at være Smerdis, Kambyses' myrdede broder. Efter et halvt år blev bedraget opdaget og præsterne dræbt af en sammensværgelse ledet af syv persiske stormænd. Herodot beretter nu, hvordan de syv stormænd mødtes efter kuppet for at diskutere, hvilken statsform man ønskede efter Kambyses' tyranniske styre og præsternes interregnum. Diskussionen er udformet som tre taler holdt af tre af stormændene: Otánes foreslår folkestyre, Megábyksos fåmandsvælde, mens Dareios argumenterer for fortsat at lade en fyrste styre staten.

Teksttykket. Trods Herodots påstand er der ingen moderne historiker, som tror på, at denne diskussion af de tre forfatningsformer kan have fundet sted i Persien i 522 f.Kr. Derimod kan der ikke herske tvivl om, at debatten afspejler forholdene i Hellas på Herodots egen tid. Flytter man argu-

mentationen i tid fra 522 til ca. 430 og i rum fra Persépolis til Athen, får man et levende billede af den forfatningsdebat, som må have foregået i Athen på Périkles' tid.

Thukydid: Perikles' gravtale

Forfatteren. Thukydíd blev født ca. 460. Han var athensk borger, men hans familie stammede fra Thrakien ved Ægæerhavets nordkyst, og han var i slægt med Miltiades, der havde været tyrann på disse kanter, før han vendte tilbage til Athen, blev demokratisk valgt strateg og vandt slaget over perserne ved Marathon.

Thukydíd blev selv valgt til strateg for året 425-4, men gjorde ikke nogen strålende karriere som feltherre: Han fortæller selv lakonisk, at han med sin eskadre på syv skibe kom for sent til at redde Amfípolis fra at falde i spartanernes hænder. Amfípolis var Athens vigtigste støttepunkt på Ægæerhavets nordkyst, og athenerne havde en kort tålmodighed med feltherrer, der kom for sent. Thukydíd blev anklaget for folkedomstolen og dødsdømt – in absentia – for forræderi. I de næste tyve år måtte han derfor leve i landflygtighed på familiens besiddelser ved guldminerne i Thrakien, fjernet fra Athen, men tættere på de folk, der også kendte krigen fra spartanernes side. Og her skrev Thukydíd sit værk.

Baggrunden. Thukydids historie i otte bøger handler om Den Peloponnesiske Krig mellem Athen i spidsen for Det Deliske Søforbund og Sparta i spidsen for Det Peloponnesiske Forbund. Krigen varede fra 431 til 404. Thukydíd fortæller selv i indledningen til sit værk, at han ved krigens begyndelse havde en fornemmelse af, at den ville blive den største af alle krige nogensinde, og derfor nok værd at bevare i erindringen til gavn for eftertiden. Thukydíd besluttede sig

derfor til selv at skrive værket om krigen og dens katastrofer – et værk for evigheden, mente han selvsikkert – og han fik ret! Han skrev det ikke i forventning om, at menneskene i fremtiden ville blive klogere og undlade at føre sådanne krige, men i forvisningen om, at eftertidens mennesker ved at læse hans værk i hvert fald kunne komme til at forstå, hvilke ulykker der nu en gang er faldet i menneskenes lod fra tidernes morgen og til alle tider. Krigen kom til at vare i 27 år, fra 431 til 404, og den blev faktisk den største katastrofe, der nogen sinde havde ramt hellenerne. Den endte med Athens totale nederlag og sammenbrud. Thukydide ledede selv til efter 400, og flere passager i hans værk viser, at det er om ikke skrevet, så dog revideret efter krigens afslutning. Men Thukydide fik aldrig fuldført sin fortælling. Den standser i 411 umiddelbart efter afsættelsen af det oligarkiske firehundredemandsråd og midt i Athens kamp for at overvinde følgerne af det store nederlag ved Syrakus i 413.

Kompositorisk følger han sin forgænger Herodot: en fremstilling af begivenhederne afbrydes af taler lagt i munden på de krigsførende magters ledere og typisk holdt på en folkeforsamling, hvor borgerne efter talerne skal træffe beslutning om krigsførelsen. Thukydide insisterer på, at han gengiver taler, der faktisk blev holdt, og at hans version af en tale holder sig så tæt som muligt til hovedpunkterne i, hvad der faktisk blev sagt. Om vi her kan tage Thukydids udsagn for pålydende, er et problem, som historikerne har diskuteret i århundreder. Det kan således anføres, at Thukydide ofte leder beskrivelsen af et feltslag med taler holdt af felthernerne for de to hære, medens de står opmarcheret i slagorden umiddelbart før slagets begyndelse. Men sådanne taler kan umuligt være blevet holdt, i hvert fald ikke i den form de har hos Thukydide. En feltherretale lige før slaget må være en

retorisk sammenskrivning af de opmuntrende tilråb, som en general godt kan have råbt til sine mænd, når han skridtede fronten af før slaget. Derimod er der ingen grund til at tvivle på, at Athenerne i året 430 faktisk valgte Perikles til at holde årets gravtale, dvs. mindetalen ved den årlige statsbegravelse af de soldater, der var faldet i krigen i årets løb.

Teksttykket. Perikles' gravtale følger det faste skema for sådanne taler: Efter en indledning om selve ceremonien og den lov, der foreskriver statsbegravelsen af de faldne, kommer en lovprisning først af forfædrene, så af fædrelandet, og til sidst af de faldne. Så følger en opfordring til de efterlevende om at følge de faldnes eksempel, og talens hovedstykke slutter med en trøst til de efterlevende: først de faldnes forældre, så deres børn og brødre og til sidst deres enker. Talen afrundes med endnu en kort omtale af ceremonien og loven om statsbegravelse af de faldne. Talens højdepunkt er lovprisningen af fædrelandet og i dette afsnit lægges hovedvægten igen på lovprisningen af forfatningen: det athenske demokrati, der er forbilledet for alle lignende bystatsforfatninger.

Således som Thukydide gengiver Perikles' tale, er den en lovtale over Athen snarere end en mindetale over de faldne. Den er også så abstrakt i sit udtryk, at man end ikke får at vide, hvilke slag de faldne athenere havde kæmpet i, og om de vandt eller tabte. Den ligner påfaldende tilsvarende taler holdt sidenhen i verdenshistorien, f. eks. Lincolns gravtale i Gettysburg fra 1863, der også har karakter af en grundlovstale snarere end af en mindetale over faldne soldater. Siden midten af forrige århundrede er forfatningskapitlet i Perikles' gravtale blevet citeret som en demokratisk programerklæring, og fx. i 1915, midt under Første Verdenskrig, blev en

engelsk oversættelse sat op i alle Londons busser, for at minde englænderne om, hvad det var for idealer, de skulle kæmpe for i Flanderns skyttegrave.

Xenofon: Feltherreprocessen

Forfatteren. Xénofon blev født i Athen i Den Peloponnesiske Krigs første år, formentlig omkring 425. I sin ungdom tilhørte han kredsen omkring Sókrates, og bekendtskabet med denne særprægede skikkelse prægede ham for resten af livet, ligesom det kom til at præge hans jævnaldrende Platon og mange andre unge athenere af det bedre borgerskab. Vi ved ikke, hvor Xenofon stod i borgerkrigen 404-3, men i 401 lod han sig i hvert fald hverve som lejsoldat af den persiske prins Kyros den Yngre, og i de næste år deltog han i »De Titusindes Tog«. Kyros' forgæves forsøg på at invadere Persien og styrte sin ældre broder Artaxérxes fra tronen. Kyros faldt i slaget ved Kunáxa i Mesopotamien i 401, og da de græske lejetroppers generaler kort efter blev myrdet af perserne, valgte soldaterne Xenofon til at lede hærens tilbage-tog gennem Perserriket frem til de græske kolonier på Lilleasiens nordkyst. Sammen med mange andre af de 10.000 gik Xenofon nu i spartansk tjenste under kong Agesilaós, og det førte til, at han i slaget ved Koroneía i Boiótien i 394 kom til at kæmpe sammen med spartanerne og mod sine egne landsmænd, athenerne. I de næste 30 år måtte Xenofon leve i eksil på et gods i Elis, som hans spartanske venner havde givet ham, og først i sine sidste år blev han benådet så at han kunne vende tilbage til sin fødeby, hvor han må være død omkring 350.

Som mange andre pensionerede generaler benyttede Xenofon sit påtvungne otium i landflygtighed til at skrive: først, naturligvis, sine memoirer: en beretning om De Titus-

sindes Tog. Dernæst et mindeskrift om Sókrates, et essay om perserprinsen Kyros den Yngres opdragelse, en række militærtekniske afhandlinger om rytteri, og en oversigt over Hellas' historie fra 411 til 362, kaldet *Helleniká* og traditionelt opdelt i syv bøger. Xenofon begynder nøjagtig der, hvor Thukydíd slap, i efteråret 411, og værket's to første bøger er simpelt hen en fortsættelse og fuldførelse af Thukydids uafsluttede værk om Den Peloponnesiske Krig.

Xenofons skildring er yderst knap, og han bruger kun en fyrretyve sider på, hvad der i Thukydids værk ville have fyldt flere hundrede. Men én episode berettes dramatisk og med en forbliøffende rigdom af detaljer: slaget ved De Arginúske Øer og den efterfølgende proces mod de otte athenske strateger, der kommanderede den athenske flåde i slaget, den berygtede »feltherreproces«, der allerede i oldtiden blev opfattet som en skamplet på det athenske demokrati, helt på linie med processen mod Sókrates få år senere.

Baggrunden. I året 406 rettede den spartanske admiral Kallikrátides et angreb på øen Lesbos; han erobrede byen Methýmna og fik en athensk eskadre under strategen Konon indsluttet i byen Mytiléne. Ved en kraftanstrengelse lykkedes det athenerne at udruste endnu en flåde på 110 skibe, som kommanderet af otte strateger skulle komme Konon til undsætning. Den athenske hjælpestyrke mødte den spartanske flåde ved De Arginúske Øer nær Lilleasiens kyst over for Lesbos. Athenerne vandt søslaget og sænkede over 70 fjendtlige skibe, men mistede selv 25 skibe. Efter slaget gav strategerne ordre til, at en eskadre på 47 skibe skulle sejle tilbage til valpladsen for at redde overlevende fra de sænkede skibe, men en storm blæste op og hindrede dem i at gennemføre redningsaktionen. I Athen var man utilfreds

terne« (et lodtrukket udvalg af ~~edsvorne dommere~~) og kunne ikke ~~vedtages~~ af folket på folkeforsamlingen.

Platon, Staten: Om demokrati

Forfatteren. Platon blev født i 427. Hans fader, Ariston, førte sine aner tilbage til Athens konger og hans moder, Periktionē, nedstammede fra Solon. Hendes onkel, Kritias, og hendes broder, Charmides, var begge blandt De Tredive, der tyranniserede athenerne i 404-03. I sin ungdom drømte Platon om en politisk karriere, men han sluttede sig tidligt til kredsen omkring Sokrates og lyttede opmærksomt til hans ord om at man må vinde indsigt, før man kan styre staten. Da De Tredive blev indsat, ville Platons slægtninge blandt magthaverne have ham med i deres forsøg på at omskabe demokratiet til et oligarki, men som Sokrates' tro discipel holdt han sig på afstand af deres rædselsregimente, hvilket dog ikke afholdt ham fra i senere dialoger at lade Charmides og Kritias optræde som retskafne og sympatiske personer, der fører dybsindige diskussioner med Sokrates. Ved demokratiets genindførelse i 403 overvejede Platon atter at tage aktiv del i politik, men Sokrates' domfældelse og død i 399 fik ham til at opgive ethvert forsøg på at forbedre folkestyret. For fremtiden foretrak han filosofierende fyrster, når han ville have sine tanker om stat og samfund ført ud i livet.

Efter Sokrates' henrettelse flyttede Platon i protest til nabobyen Mégara, men han vendte snart efter tilbage til Athen. Siden rejste han tre gange til Syditalien og Sicilien. Første gang (i 387) stiftede han bekendtskab med den pythagoræiske filosofi og blev ven med Dion, der var gift med en datter af Syrakus' tyrann Dionysios I. Ved hjemkomsten til Athen grundlagde Platon sit *Akademi*, som efter pythagoræisk forbillede blev indrettet som et privat kultsamfund, formelt en

menighed for museerne, reelt en skole samlet om studiet af verdensordenen. I disse år skrev Platon også sin store dialog *Staten* eller *Om Retsfærdigheden*, hvor han fremsatte sine tanker om, at den bedst tænkelige af alle stater burde styres af filosof-konger, der havde indset universets sammenhæng og menneskelivets plads i verdensordenen. Da Dionysios II i 367 efterfulgte sin fader Dionysios I, fik Dion udvirket, at Platon blev kaldt til Syrakus som mentor for den unge monark, der nu ønskede at virkeliggøre Platons tanker om oplyst enevælde. Elevens sind ville dog ikke forme sig efter lærerens ønsker, og især tanker om besindighed og nøjsomhed faldt ikke i tyrannens smag. Platon rejste derfor skuffet hjem, og hans elev havde ikke forbedret sig synderligt, da Platon i årene 361-0 lod sig overtale til at gøre endnu et forsøg.

Sine sidste år levede Platon i Athen, og belært af et langt livs bitter erfaring skrev han nu et stort værk, *Løvene*, om den næstbedste stat, som var den bedste man kunne håbe på i denne verden. Forbilledet var Sparta, men også kretiske og athenske institutioner blev i modificeret form kopieret i Platons utopi, hvor det ikke længere er filosofystens indsigter, men lovene og de 37 lovvogtere, der styrer staten. *Løvene* blev fuldført kort før Platons død i 347.

Baggrunden. Staten er ikke et statsvidenskabeligt skrift i normal forstand. Værket er snarere en studie i menneskets tredelte sjæl, som den afspejler sig i samfundsbygningen, vel at mærke i et idealsamfund styret af fornufte (den filosoferende fyrste), forsvaret af tappeheden (en spartansk opdraget krigerkaste) og næret af nøjsomheden (de erhvervsdrivende). Sjælens tre dele (fornuft – følelse – drifter) modsvarer således af samfundets tre klasser, og både i sjælen og i

staten sikres balancen mellem de tre dele af retfærdigheden, som er viljen til at styre sig selv, finde sin rette plads i samfundet og lade fornuften råde. I sociologisk sammenhæng er værkets tre mest revolutionerende ideer, at Platon vil afskaffe familien og den private ejendomsret og give kvinderne politiske rettigheder på linie med mændene.

Staten handler mere om metafysik og moral end om politisk filosofi i vor forstand, og Platon indrømmer selv, at hans idealstat er en utopi, som aldrig vil kunne virkeliggøres. Men i ottende og niende bog er der en beskrivelse af andre forfatningstyper, herunder demokratiet som Platon kendte det fra sin fødeby Athen. Hans forfatningstypologi er ligesom resten af værket en ejendommelig blanding af statslære, etik og psykologi, hvor Platon indarbejder abstrakte modeller i et fiktivt historisk udviklingsforløb på følgende måde: Ved siden af idealforfatningen, som er en slags kongedømme eller aristokrati (alt efter det forefaldende antal af filosoffer), findes der fire andre forfatningsformer:

- (1) timokrati, en forfatning, hvor ære (*timé*) sættes i højsædet, udformet som en militærstat af spartansk tilsnit,
- (2) oligarki, »fåmandsvælde«, hvor politiske rettigheder er betinget af, at man ejer en formue af en vis størrelse,
- (3) demokrati, hvor den politiske frihed sikrer alle borgere deltagelse i statstyret, medens den personlige frihed tillader dem at handle efter forgodtbefindende, og
- (4) tyranni, hvor en enehersker med sin livvagts hjælp kan behandle alle andre som sine slaver.

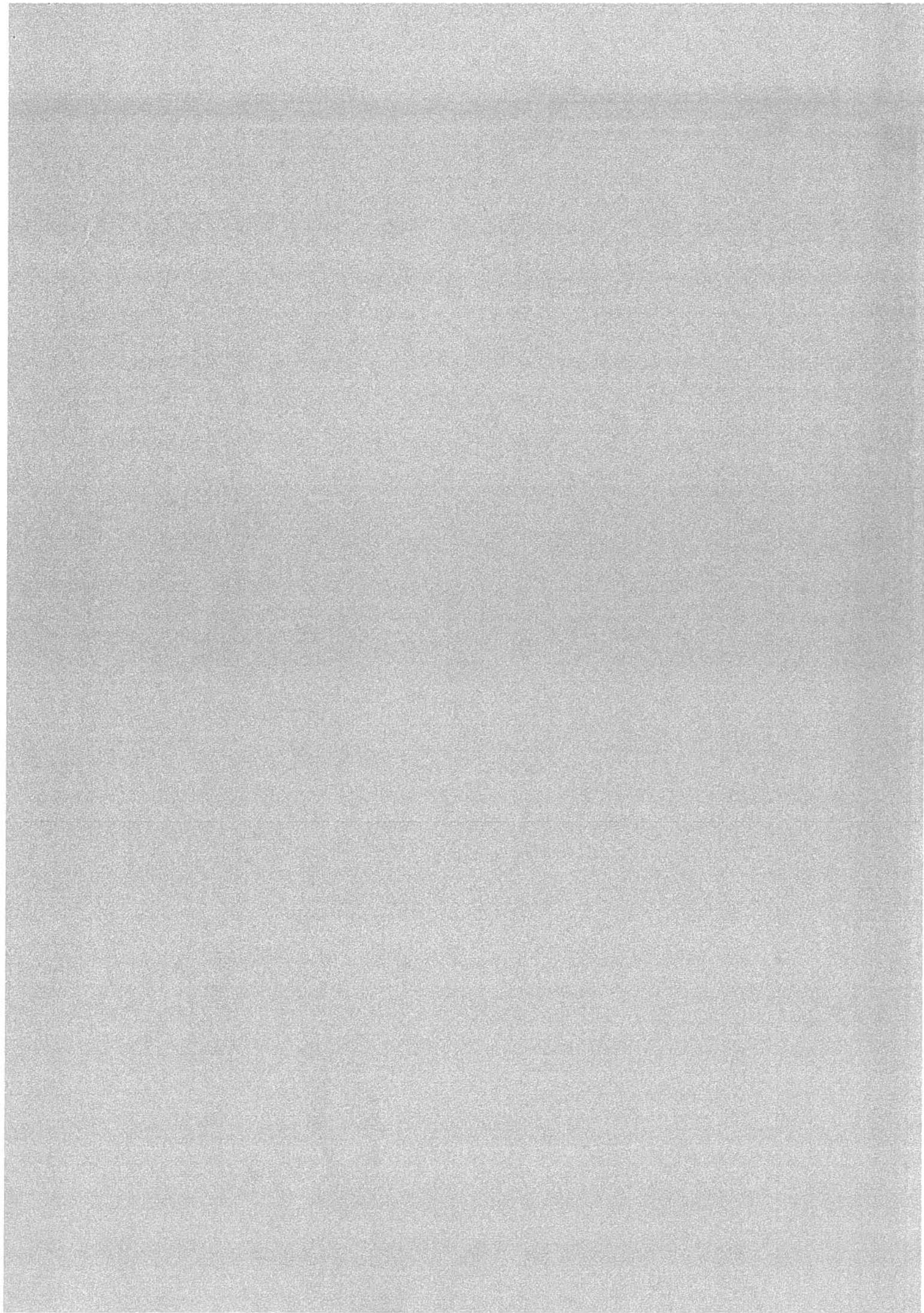
Til de fire forskellige forfatningstyper svarer fire forskellige mennesketyper: Det timokratiske menneske karakteriseres ved tapperhed og ærgerrighed. Det oligarkiske menneske er

besat af et umådeholdent ønske om at øge sin velstand. Det demokratiske menneske er en anarkistisk individualist, der overhovedet ikke vil respektere samfundets normer og adlyde statens love, og det tyranniske menneske er en principløs egoist, som i virkeligheden er blevet en slave af sine egne fysiske behov.

Forfatningerne beskrives i et fiktivt udviklingsforløb, hvor idealforfatningen degenererer til timokrati ved overdreven fokusering på de militære dyder; timokratiet degenererer til oligarki, når ærgerrigheden rettes mod penge i stedet for ærefulde bedrifter; oligarkiet degenererer til demokrati, når splittelsen mellem rig og fattig fører til en revolution, hvor de mange fattige kan tage magten fra den stadig mindre klasse af velhavere; og demokratiet degenererer til tyranni, når det lykkes en af demagogerne at få folket til at give sig en livvagt, ved hvis hjælp han kan opkaste sig til enehersker.

Tekststykket. Her bringes afsnittet om, hvordan den demokratiske bystat og det demokratiske menneske opstår som følge af den indre splid i oligarkiet, og på sin side ender med at degenerere til et tyranni, den værst tænkelige af alle forfatninger. Det er typisk for dialogen *Staten*, at demokratiet skildres generelt, uden at Athen er nævnt med et eneste ord. Ikke desto mindre er der detaljer i skildringen, der klart peger mod Athen: således bliver overgangen fra demokrati til tyranni skildret i vendinger, som ikke lader læseren i tvivl om, at Platon har Peisistratos i tankerne.

Platons værk *Staten* er skrevet som en dialog, mellem på den ene side Sokrates og på den anden side Platons to brødre Glaukon og Adeimantos, som skiftes til at svare på Sokrates' spørgsmål. I det udvalgte afsnit er det Glaukon, der er Sokrates' partner i diskussionen.

GRÆSKE HISTORIKERE

UDVALGT OG OVERSAT

AF

A. KRACELUND

ASCHEHOUG DANSK FORLAG

A. KRACELUND: GRÆSKE HISTORIKERE

POLYB: ROMS HISTORIE

Indledning og almindelige grundsatninger

(6. bog, kapitel 1—2)

(Polyb skildrer i værkets fem første bøger Roms ældre historie indtil det frygtelige nederlag i Hannibalkrigen ved Cannae 216. Han gør derefter et ophold i sin fremstilling og anfører nogle almindelige bemærkninger om hensigten med sit arbejde, sin metode og sit syn på historiens gang, specielt om de afgørende faktorer i Roms historie.)

At jeg fra første færd har anset den følgende undersøgelse af Roms statsforfatning for et uomgængeligt led i hele mit arbejde, mener jeg at have gjort klart på mange punkter, især gennem planen for mit historiske værk og i indledningen. Jeg udtalte her, at det for mine læsere og tilhørere på engang mest tiltrækkende og nyttige ved mit forehavende var, at de kan lære at kende og forstå, hvorledes og takket være hvilken statsforfatning næsten hele verden på ikke fuldt 53 år¹⁾ blev besejret af romerne og kom ind under deres magt, et engangsfænomen i al tidligere historie.

Da jeg havde lagt denne plan, fandt jeg ikke noget bedre egnet tidspunkt end øjeblikket til at betragte og nærmere vurdere, hvad der er at sige om den romerske statsforfatning.

Man må undersøge forfatningerne på samme måde som de mennesker gør, der prøver på at danne sig en mening om udelige og fremragende mænds karakter.

Hvis man sætter sig en redelig vurdering til mål, må man ikke i sine overvejelser udelukke gå ud fra de fredeligste tidspunkter i deres liv, men fra de bratte omslag i ulykkens øjeblikke og fra de handlinger, som de har haft held med. Prøvestenen²⁾ for den ideelle mand må være hans evne til urokkeligt og værdigt at bære skæbnens stadige omslag. Da jeg ikke ser noget mere brat og mere gennemgribende omslag end det, der i vore dage er hændet romerne, har jeg opsat den nærmere redegørelse for mine tidligere fremførte synspunkter til dette øjeblik.

Det er tiltrækkende og nyttigt for yndere af historisk læsning at betragte årsagerne til begivenhederne, og at se, hvilken frengangsmåde man i hvert enkelt tilfælde har foretrukket som den bedste.

Som hovedårsag til enhver tildragelse både i medgang og i modgang må man anse statsforfatningens form, thi fra den udspringer ligesom fra en kilde ikke alene alle politiske planer og handlinger, men i den finder man også udgangspunktet for det endelige resultat.

STATSFORFATNINGERNES KREDSLØB

(6. bog, kapitel 5—9)

(I det følgende gør Polyb rede for de tre væsentlige og klart definerbare statsforfatninger: kongedømme, adelsvælde (aristokrat) og folkestyre (demokrati). Dertil kommer tre ufuldkomne eller degenererede afarter: tyranni, fæmandsstyre (oligarki) og masseregimente (oklokrati), så at der ialt bliver seks mulige statsformer. Disse udvikler sig nu regelmæssigt af hinanden i et fast kredsløb, og denne opfattelse er det væsentlige indhold af Polybs statsteori (jvf. p. 163).

Det næste afsnit er en almen historisk undersøgelse af dette kredsløbs karakter.)

Af hvad art er nu — efter min opfattelse — udgangspunktet for dette kredsløb, og hvor tager det sin begyndelse? Når takket være enten oversvømmelser¹), udbredte epidemier, misvækst eller andre lignende årsager menneskeslægten går til grunde — den slags begivenheder veed vi er indtruffet tidligere, og en fornuftig overvejelse nøder os til at tro på hyppige gentagelser i fremtiden — udslettes samtidig al menneskelig kultur og al menneskelig kunnen. Når nu menneskunes mængde i tidens løb igen begynder at vokse — som om de få overlevende var sædekorn — må de i lighed med andre levende væsener samle sig i flokke — og det er kun rimeligt, at de på grund af deres skrøbelige natur søger sammen med væsener af deres egen art — så må nødvendigvis den mand, der skiller sig ud fra de andre ved legemlig styrke og sjælelig kraft bliver deres leder og hersker. Hos andre væsener, der lever rent instinktmæssigt, ser vi, at det går sådan for sig. Vi må derfor tro, at det er i overensstemmelse med naturen, når de stærkeste uden videre overtager ledelsen. Jeg tænker her på tyre, vildorner, haner osv.

Sandsynligheden taler følgelig for, at menneskene oprindeligt har levet på samme måde, så at de ligesom dyrene har flokket sig og fulgt de stærkeste og de kraftigste. Magtens grænse er kun ledernes egen styrke, og styrelsesformen kunne man derfor kalde eenmandsstyre (monarki).

Når der så i tidens løb ved sameksistens opstår fællesskab om opfostring af afkommet og almindelige omgangsvaner, danner der sig et udgangspunkt for

kongedømmet, og først da opstår der hos menneskene en forestilling om moral og ret og på lignende måde om de modsatte begreber. X

Det går for sig på følgende måde:

Alle mennesker drages efter naturens orden mod hinanden, og i medfør heraf sætter de børn i verden. Det kan nu ske, at en af sønnerne, efter at være vokset til, ikke vil gengælde eller hjælpe sine forældre, men tvertimod giver sig til at tale ondt om dem eller handle ilde mod dem. Da er det klart, at han må mishage og støde sine omgivelser, der har set, hvorledes forældrene har passet og plejet deres barn, sørgt for ham og opforstret ham. Menneskene adskiller sig jo fra andre levende væsener ved, at de alene har forstand og omtanke; man kan derfor ikke vente, at det dårlige forhold mellem søn og forældre skulle glide dem forbi, som tilfældet er i dyreriget; de må lægge mærke til det og være misfornøjede, idet de yderligere tænker på fremtiden og gør sig klart, at noget tilsvarende kan overgå dem.

Hvis nu videre en af dem har fået hjælp og bistand af en anden og hvis vedkommende ikke viser sin redningsmand taknemmelighed, men tvertimod prøver på at komme ham til livs, må man vente, at andre mennesker, der veed besked, vil føle mishag og forargelse i den anledning; de vil desuden have medfølelse med deres nabo og tænke på, at noget lignende kan ramme dem selv. Som følge heraf opstår der hos den enkelte en forestilling om, hvad det kommer an på i en sådan situation, og om, hvordan han kan afhjælpe vanskelighederne; men dette er netop udgangspunktet og formålet for retfærdighed.

Når nu videre en mand i farens øjeblik forsvarer alle andre, afventer og holder stand imod angreb af

de frygteligste vilddyr, er det kun rimeligt, at han på samme måde som blandt dyrene bliver genstand for velvilje og hengivenhed fra alle de andre, og at omvendt den, der optræder på modsat måde, bliver ramt af ringeagt og forargelse. Som følge heraf bliver det så igen let forståeligt, at der blandt hans stammefæller opstår en forestilling om, hvad der er smukt og hæsligt, og om forskellen mellem disse to begreber. Det første bliver følgelig genstand for beundring og efterligning, fordi det er nyttigt, det andet derimod for den dybeste uvilje.

Når så lederen og det vil sige den, der har den største magt, til enhver tid går ind for de tidligere nævnte forestillinger i overensstemmelse med det store flertals opfattelse, og når han anser det for rigtigt at indrømme enhver, hvad han har krav på, så frygter man ikke længere hans magt, men man slutter sig i de fleste tilfælde til hans opfattelse, underordner sig ham og hjælper til med at bevare hans magt. Hvis han skulle blive ældgammel, understøtter man ham i fællesskab og bekæmper modstanderne af hans magt.

På den måde bliver i al stilhed eneherskeren²⁾ konge, når fornuften tager magten fra uoverlagt handling og legemlig styrke.

Således opstår altså efter naturens orden den første forestilling blandt menneskene om moral og ret og det modsatte og således kommer det ægte kongedømme til verden. Det store flertal af undersåtterne sikrer nemlig ikke alene de første kongers magt, men også deres efterkommeres i den tro, at de mænd, der nedstammer fra sådanne konger og er opforstret af dem, også vil hylde de tilsvarende grundsatninger.

Men hvis nu flertallet en skønne dag bliver misfornøjet med disse efterkommeres, vælger de derefter deres ledere dvs. konger ikke som tidligere under hensyn til legemlige fortrin og umiddelbar handlekraft, men til de fordele, fornuft og overlæg fører med sig. Man har jo nemlig haft lejlighed til i praksis at gøre erfaringer med begge dele.

I gamle dage blev nu de mænd, der engang var valgt og havde fået magten, siddende som konger, indtil de blev gamle. De anlagde gode befæstede forsvarstillinger og erobrede fremmed land, det første af sikkerhedsgrunde, det andet for at forsyne deres undersåtter med rigeligere livsfornødenheder.

Under kongernes anstrengelser for at opnå dette, blev de ikke genstand for bagvaskelse og uvilje, fordi de hverken i særlig grad skilte sig ud fra andre i klædedragt eller i mad og drikke, men levede på samme måde som alle andre uden at afsondre sig fra dem. Men når de havde overtaget magten som arv og efter slægtskab, og når de fandt alle sikkerhedsforanstaltninger tilfredsstillende og alle tilførsler mere end tilfredsstillende, blev alting anderledes. Kongerne hengav sig på grund af den forhåndenværende overflod til deres lyster og anså det for rimeligt, at herskere skulle bære andre klæder end undersåtter og leve mere afvekslende og mere overdådigt; yderligere tilfredsstillende de uden videre deres seksuelle behov ud over alle grænser. Som følge heraf rejste der sig dels uvilje og forargelse mod dem, dels had og fjendskab. Det bevirkede, at kongedømmet udartede til tyranni, og dette gav igen anledning til en voksende opløsning, og til at man sluttede sig sammen mod herskerne. Det var ikke de ringeste, men tvertimod

de mest fremragende og moralsk højeststående mænd, der tog initiativet, fordi mennesker af den art har allersværest ved at bøj sig for overgreb fra de herskendes side.

Således fik folket ledere, og det hjalp dem af ovennævnte grunde mod magthaverne. Følgen deraf var, at dels blev kongemagten og eenmandsstyret endegyldigt omstødt, dels begyndte aristokratiet lidt efter lidt at udvikle sig. Folket valgte nemlig de mænd, der havde styrtet eneherkerne, til førere, som for at gøre dem gengæld på stedet, og det overlod dem at drage omsorg for sig.

De nye førere satte til at begynde med i deres glæde over den magt, de havde fået overdraget, intet højere end almenvellet og varetog alle opgaver omhyggeligt og påpasseligt, både når det gjaldt det enkelte samfundsmedlems private interesser, og når det drejede sig om alles fælles bedste.

Men når til sin tid de herskendes børn overtog deres fædres magt, gik det dårligt. Opvoksede som de var fra fødslen i den rigdom og indflydelse, deres fædre besad, kendte de ikke til modgang og forstod ikke, hvad borgerlig lighed og talefrihed betød. Nogle af dem hengav sig derfor til magtsyge og hensynsløs udbytning, andre til fylderi og anden grænsløst overdådighed, atter andre voldtog kvinder og bortførte drenge³). Resultatet blev, at aristokratiet slog om til oligarki, og det varede ikke længe, før disse mennesker fremkaldte følelser i de brede lag af samme art som ovenfor nævnt, og af den grund ramtes de af de samme ulykker som eneherkerne.

Når en eller anden lægger mærke til den uvilje og det had, der råder blandt borgerne, overfor de her-

skende, og når han så vover at opponere i ord eller handling, finder han hele folket rede til at gøre fælles sag med ham: man dræber nogle af magthaverne og forjager andre; men af frygt for forgængernes uretfærdighed drister man sig ikke til at indsatte en ny konge, og man tør heller ikke overlade varetagselsen af fælles-opgaverne til en gruppe, idet alle er klare over den uforstand, man tidligere har vist ved at bære sig sådan ad. Folket har således kun een eneste uprøvet forhåbning tilbage: troen på sig selv, og den kaster man sig så i armene på. Man ændrede forfatningen fra oligarkisk til demokratisk og overtog selv ansvaret og garantien for fællesskabet.

Sålænge der endnu lever nogen, der af erfaring kender de herskendes overmod og magtbrynde, er de veltilfredse med den forhåndenværende tilstand, og de tillægger lighed og talefrihed den største betydning; men når de unge vokser til og magten efterhånden går over til børnebørn af dem, der grundlagde demokratiet, er lighed og talefrihed blevet til en ren vane for dem. De interesserer sig ikke mere for den slags goder, men søger selv at komme i forgrunden, og det gælder især de rigeste. Resultatet bliver, at de giver sig deres magtlyst i vold, og når de ikke kan få den tilfredsstillet ved egen hjælp og i kraft af egne evner, sætter de deres formue overstyr i et forsøg på at ødelægge og fordærve det brede folk på enhver måde. Når de så har gjort masserne bestikkelige og fordringsfulde på grund af deres egen fordringsfuldhed, er turen kommet for demokratiet til at gå i opløsning, og det ændrer sig i retning af volds- magt og næveret.

Det går sådan til:

Det brede folk værner sig efterhånden til kun at leve på andres regning og sætte sin lid til udelukkende at kunne klare sig på naboens bekostning. Når folket derefter vælger sig en ærgerrig og hensynsløs fører, der som følge af sin fattigdom ikke kan opnå offentlige æreshverv⁴), sætter det den rene vold i højsædet: masserne rotter sig sammen, nedslagter eller forjager modstanderne og omfordeler deres jordejendom imellem sig, indtil mængden atter finder sig en tyrann og eneherker — ganske som hos de vilde dyr.

Dette er statsforfatningernes kredsløb og den naturs faste orden, der lader dem ændre sig, opstå og igen vende tilbage til den første form. Den mand, der nøje kender dette, vil muligvis begå en fejl, når han taler om tidspunktet for en kommende forfatningsændring, men kun i ringe grad gøre det, når det drejer sig om, hvorvidt der er tale om vækst eller undergang, eller i hvilken retning bevægelsen foregår, medmindre han da lader sig lede af nag eller uvilje.

Hvad nu specielt den romerske statsforfatning angår, kunne man ved at følge den her nævnte metode snarest nå til erkendelse af dens opståen, vækst og højeste udfoldelse, og på samme måde nå til erkendelse af det — som følge af udviklingen — uomgængelige tilbageslag. Thi som jeg lige bemærkede, gælder det om denne forfatning fuldt så godt som om nogen anden, at den fra først af er opstået og vokset i overensstemmelse med naturens lov, og at den ligeledes vil udvikle sig til sin modsætning i overensstemmelse med naturens lov⁵).

Det vil fremgå af det følgende.

ROMS FORFATNING PÅ DEN ANDEN PUNISKE KRIGS TID

(6. bog, kapitel 10—19)

(Inden Polyb skildrer romerske forhold, giver han en oversigt over Spartas forfatning, som den blev skabt af Lykurg. Polyb hævder, at Lykurg kendte hele den ovenfor fremstillede statsteori og derfor på rent abstrakt filosofisk grundlag udtænkte en forfatning, der rummede de bedste sider af alle andre forfatninger for således at holde staten i en uforanderlig ligevægt. Derved, siger Polyb, lykkedes det at bevare Spartas selvstændighed i længere tid, end noget andet folk har kunnet.¹)

Polyb fortsætter:

Romerne har sat sig samme mål for deres nationale forfatning; men de har dog ikke søgt at nå det ved spekulation, men ved mange kampe og anstrengelser. Udfra de erfaringer, de vandt under deres omskiftelige historie, valgte de altid det bedste og nåede således det samme mål som Lykurg:

DEN BEDST TÆNKELIGE FORFATNING²)

Indenfor den spillede tre grupper — konsulerne, senatet, folket — hver for sig og samtidig en fremherskende rolle. Alt var ikke des mindre i enkeltheder indrettet så ligeligt og rimeligt, øg blev gennem de tre grupper forvaltet på en sådan måde, at ingen, end ikke af romerne selv, kunne sige med sikkerhed, om forfatningen i sin helhed var aristokratisk, demokratisk eller monarkisk. Det kunne ganske vist ikke være anderledes. Når vi nemlig tænkte på konsulernes magt, så forfatningen fuldstændig ud som et monarki eller et kongedømme. Når man derimod betragtede senatets magt, så den ud til at være aristokratisk, og rettede man endelig sin opmærksomhed mod folkets indflydelse, måtte man åbenbart opfatte

statsformen som demokratisk. De dele af statsstyrelsen, hver enkelt gruppe beherskede, er den dag i dag — med nogle ganske få undtagelser — følgende:

Konsulernerne opholder sig, førend de går i krig, i Rom og har bestemmelsesret over alle offentlige anliggender. Alle andre embedsmænd er underordnet dem og skal rette sig efter dem med undtagelse af almuetribunerne.

Konsulernerne giver desuden fremmede staters udsendinge adgang til senatet. De forelægger uopsættelige sager for senatet og har hele den udøvende magt.

Alle offentlige beslutninger, som det tilkommer folket at træffe, skal konsulernerne forberede, dvs. de skal sammenkalde folkeforsamlingerne, fremsætte lovforslag og derefter gennemføre flertallets vilje.

Konsulernerne har næsten uindskrænket rådighed over værnens udrustning og over samtlige operationer i felten. De har således ret til at pålægge forbundsfællerne de ydelser, de anser for nødvendige, til at indsætte højststående officerer³⁾ til at udskrive mandskab og udvælge de tjenstdygtige. I felten har Konsulernerne uindskrænket domsmagt over deres underordnede. De har myndighed til af statens midler at udbetale enhver sum, de måtte finde påkrævet, idet de ledsages af en finansembedsmand⁴⁾, der på stående fod indkommer enhver fordring på krigskassen.

Med henblik udelukkende på denne side af statsstyrelsen kunne man derfor med rette simpelthen kalde den monarkisk eller kongelig.

Hvis noget af alt dette eller af det følgende bliver ændret nu eller senere, har det ingen betydning overfor den her givne fremstilling.⁵⁾

Senatet har først og fremmest rådighed over statskassen. Det træffer bestemmelse om samtlige indtæg-

ter og udgifter. Finansembedsmændene⁶⁾ kan ikke foretage nogen udbetaling til bestridelse af enkeltudgifter uden senatsbeslutning, bortset fra dækning af konsulernes behov. Senatet er nemlig herre over langt den betydningsfuldeste og største udgift, dvs. den, som censorerne⁷⁾ anslår til igangsættelse af offentlige arbejder⁸⁾ for en femårsperiode ad gangen, og gennem senatet får censorerne bemyndigelse til udbetaling af beløbene.

Under senatet hører også forfølgelsen af forbrydere, der begås i Italien udenfor Rom, og som kræver statens indgriben, som f. ex. forræderi, sammensværgelse, trolddom og snigmord.

Det påhviler desuden senatet at gribe ind, hvis en privatmand eller en by i Italien har brug for mæglings eller trænger til en påmindelse, hjælp eller beskyttelse. Yderligere træffer senatet beslutning, hvis det skulle være påkrævet at sende en delegation til fremmede folkeslag eller enkeltpersoner udenfor Italien for enten at mægle eller henstille eller ligefrem give ordrer, overtage noget eller for at erklære krig. På samme måde ligger det i senatets hånd at bestemme, hvordan man skal modtage hver enkelt af de officielle udsendinge, der indfinder sig i Rom, og hvordan man skal besvare deres henvendelse.

Intet af alt dette forelægges folket.

Som følge heraf må statsforfatningen forekomme den, der måtte komme til Rom i konsulens fravær, at være gennemført aristokratisk. Det er da også mange grækere og fremmede konger overbevist om, siden senatet afgør næsten alle deres anliggender⁹⁾.

Hvem kunne nu ikke under disse forhold med rette spørge, hvilken magt *folket* får i en sådan statsforfatning, og hvorledes det udøver sin magt, da senatet

har de ovenfor nævnte beføjelser, og i særlig grad når enhver indtægt og udgift ligger i dets hånd, og da konsulerne yderligere i deres egenskab af hærførere har uindskrænket magt over krigsudrustningen og uindskrænket magt i felten?¹⁰⁾

Ikke desmindre får også folket sin andel i styrelsen og det den mest betydningsfulde.

Folket har nemlig efter forfatningen alene ret til at hædre og straffe. Disse to begreber: hæder og straf er det eneste, der holder sammen på kongedømmer og stater og i det hele taget på al menneskelig optræden i samfundene. Hvor man enten ikke kender forskel på ære og vanære eller, selvom man nok gør det, ikke tager tilstrækkelig hensyn til dem, dér kan ingen offentlige opgaver varetages på en fornuftig måde. Hvordan skulle man nemlig kunne det, når gode og udelige personer agtes lige højt?

Folket idømmer ofte de anklagede en pengebøde, hvis denne straf svarer til overtrædelsen, og det gælder især indehavere af de høje embeder. Folket alene har yderligere ret til at fælde dødsdomme. I tilfælde af dødsdom findes der hos romerne en fornuftig skik, der fortjener at omtales. I livsprocesser giver umiddelbart før domsafsigelsen skik og brug den anklagede ret til åbenlyst at forlade landet. Hvis blot een af de stammer¹¹⁾, der deltager i afstemningen, ikke har stemt, kan vedkommende person idømme sig selv frivillig landflygtighed. De landflygtige kan opholde sig trygt i Neapel og Præneste, ja tilmed i Tibur¹²⁾ og i andre stater, der er Roms forbundsfæller¹³⁾.

Folket giver embederne til mænd, der har gjort sig fortjent, og i en stat er et sådant valg¹⁴⁾ den skønneste løn for moral og mod.

Folket har også den lovgivende magt¹⁵⁾, hvad der er det allervigtigste, og det træffer beslutning om krig og fred. Angående forbund, fredsbetinger og traktater bekræfter folket hvert enkelt forslag; det kan ratificere eller forkaste det.

Af alle disse grunde kunne man med rimelighed sige, at folket behersker den væsentligste del af statsmagten, og at forfatningen følgelig er demokratisk.

Der er nu givet en fremstilling af den måde, hvorpå hver enkelt gruppe har del i statsstyrelsen. I det følgende skal det spørgsmål behandles, hvordan grupperne hver for sig, hvis viljen er til stede, kan modarbejde eller bistå hinanden.

Konsulen er ganske vist, når han udrustet med den tidligere nævnte beføjelse bryder op med hæren, formelt enerådende overfor de foreliggende opgaver; han kan trods det ikke undvære folket og senatet, og uden bistand fra dem er han ikke i stand til at nå det ønskede resultat. Det er jo klart, at der stadig må bringes forsyninger frem til tropperne; men uden senatets vilje kan der hverken skaffes dem proviant eller beklædning eller sold, så at hærførers planer ikke lader sig virkeliggøre, hvis senatet foretrækker at stille sig vrangvilligt eller at lægge hindringer i vejen for dem. Det beror derfor på senatet, om hærførernes tanker og planer kan gennemføres eller ikke; det ligger nemlig i dets hånd at sende en afløser, efter udløbet af embedsåret, eller at forlænge den tidligere hærførers kommando. Dertil kommer, at rådet¹⁶⁾ har magt til at forherlige og udbrede rygtet om feltherrenes bedrifter eller omvendt til at nedvurdere og forringe dem. De af romerne såkaldte triumfer, der skal stille borgerne hærførernes indsats for øje, kan nem-

lig ikke afholdes, medmindre rådet bifalder det og bevilger de nødvendige penge.

Det er dog også ganske nødvendigt for feltherrerne at tage hensyn til folket, selvom de skulle være endog langt borte fra hjemlandet. Det er nemlig folket, der bekræfter eller afviser fredsforslag og traktater, som jeg ovenfor har anført; det vigtigste er dog, at de ved fratrædelsen af deres stilling skal aflægge folket regnskab for deres embedsførelse.

Det er følgende på ingen måde tilrådeligt for hærførerne at lade hånt om senatets og folkets bevågenhed.

På sin side er også senatet, skønt det har så stor magt, for det første nødt til i statssager at tænke på de brede lag og tage hensyn til folket; senatet kan nemlig ikke gennemføre de vigtigste og alvorligste undersøgelser og afstraffelse af de statsforbrydere, der straffes med døden, hvis folket ikke bekræfter dets beslutning desangående. På samme måde forholder det sig med selve senatets stilling. Hvis en almuetribun forelægger et lovforslag, der går ud på enten at berøve senatet noget af den magt, der efter traditionen tilkommer det, eller at fratage senatorerne deres forrettigheder eller endog at indskrænke deres rådighed over deres besiddelser¹⁷), — da har folket ret til at vedtage eller forkaste sådanne forslag.

Hovedsagen er dog følgende: hvis kun een af almuetribunerne nedlægger indsigelse (*veto*), kan senatet ikke alene ikke gennemføre nogen af sine beslutninger, men det kan ikke engang holde møde eller overhovedet samles.

Almuetribunerne må på deres side rette sig efter folkets for godt befindende og fuldt og helt tage hensyn til dets vilje.

Af alle disse forhold følger, at senatet frygter de brede lag og retter sig efter folket.

Folket er nu på sin side ligeså afhængigt af senatet og må tage hensyn til det både i private og i offentlige sager.

Mange offentlige arbejder over hele Italien bliver bortliciterede af censorerne. Det drejer sig om reparation og igangsættelse af arbejder, hvis antal man ville have svært ved at angive. Der kan f. ex. være tale om regulering af mange floder, anlæg af havne og vinhaver, minedrift og fordeling af agerjord, kort sagt udnyttelsen af alt det, der er kommet i romernes magt. Da disse arbejder udføres af folket, er så at sige alle interesserede i at træffe aftaler om og iværksætte de pågældende arbejder. Nogle overtager selv de af censorerne udbudte licitationer, andre går i kompagniskab med dem, nogle kautionerer for dem, der har overtaget arbejderne, og andre deponerer penge i statskassen til disse formål.

Rådet træffer bestemmelse om alt dette. Det kan bevilge udsættelse og, hvis der indtræffer noget uforudset lette vilkårene eller løse entreprenørerne fuldt ud fra deres forpligtelser, hvis gennemførelsen af arbejdet umuliggøres. Senatet har altså mange muligheder for at skade eller omvendt hjælpe dem, der udfører offentlige arbejder, da alle den slags sager henrykkes til dets afgørelse.

Det allervigtigste er dog, at af senatets midte tages dommerne i de fleste offentlige og private processer, for så vidt det drejer sig om mere betydelige sager.

Alle er af disse grunde henvist til senatets skøn og frygter usikkerheden i alle deres foretagender; de vogter sig følgerlig for at modsætte sig eller modarbejde senatets beslutninger.

På samme måde modarbejder man ikke⁶gerne kon-
sulernes planer, da alle og enhver — både i personlige
og i fælles-anliggender — i felten er deres undergivne.

Da de enkelte grupper har en så udstrakt mulighed
for at skade og bistå hinanden, er et samarbejde mel-
lem dem uomgængeligt i farens stund, så at man ikke
kan tænke sig noget bedre politisk system. Så ofte
en udefra kommende fare tvinger grupperne til sam-
let overvejelse og handling, har statsforfatningen en
sådan styrke og kraft, at man ikke undlader no-
gen nødvendig foranstaltning, da alle borgerne er lige
ivrige for at finde udveje. Gennemførelsen af trufne
beslutninger bliver heller ikke udsat, da hver enkelt
borger i fællesskab med andre og for sig alene virker
for at løse opgaverne. Følgen er, at den romerske stat
i kraft af sine særlige egenskaber bliver uimodståelig,
og den når altid sit mål. Men når romerne har fjernet
truslerne udefra, høster de udbyttet af deres gode
skæbne og af den rigdom, den har bragt med sig. De
nyder medgangen, og berusede af den lader de sig i
deres sorgløshed rive med til overmod og voldshand-
linger, hvad der ofte sker. Under sådanne forhold
kan man i ganske særlig grad se, hvordan forfatnin-
gen ud fra sit eget væsen råder bod på vanskeligheder-
ne. Når en af grupperne søger at hæve sig over de
andre, begynder strid med dem og prøver på at skaffe
sig større indflydelse end rimeligt, er det klart, at in-
gen af dem formår at hæve sig på bekostning af de
andre eller tør vise dem ringeagt. De er jo ikke sig
selv nok, og den enkelte gruppes ønsker kan modvir-
kes og hemmes af de andre. Alle grupper må følgelig
lade det blive ved det bestående, idet de dels hemmes
i deres angrebslyst, dels lige fra første øjeblik frygter
modstand fra de andre.

I de følgende afsnit fortæller Polyb om den romerske hærs
opbygning og taktik og kommer derefter ind på andre sider af
Roms kultur, deriblandt:

DEN ROMERSKE RELIGION

(6. bog, kapitel 56)

Et ganske særligt fortrin forekommer romerne mig
at have i deres optattelse af guderne.

Hvad der kritiseres hos andre folk, anser jeg for
et bindemiddel i det romerske samfund. Jeg tænker
her på gudfrygtigheden¹). Den spiller en så stor rolle
hos dem og er trængt så dybt ind både i deres private
tilværelse og i det offentlige liv, at den ikke kan nå
videre. Det kunne nu mange andre finde mærkeligt;
men jeg mener, at romerne har gjort det af hensyn
til de brede lag. Hvis man skulle skabe en stat af lut-
ter indsigtsfulde mennesker, ville en sådan frem-
gangsmåde måske ikke være nødvendig; men da en-
hver folkemasse er uberegnelig og opfyldt af lov-
stridige ønsker, af uforstandige lidenskaber og utæm-
meligt begær, er det kun muligt at standse hoben ved
uklare frygtforestillinger om guderne og en dertil sva-
rende iscenesættelse af udvendige-ceremonier. Jeg tror
derfor ikke, at man i gamle dage²) planløst og rent til-
fældigt har bibragt folkemængden forestillinger om gu-
derne og formodninger om Underverdenen, men at man
langt snarere i nutiden planløst og ufornuftigt søger at
udrydde dem. Hos grækerne kan — for at tage et eks-
empel — bl. a. forvalterne af offentlige midler ikke
bære sig hæderligt ad, hvis man betror dem blot eet
talent³), selvom man så har ti garantier og ligeså-
mange forseglede dokumenter og dobbelt så mange
vidner; hos romerne derimod optræder embedsmænd

og offentlige udsendinge, der har store pengemidler mellem hænder, fuldt ud korrekt på grund af en edelig forpligtelse⁴). Også hos andre folk er det ualmindeligt at træffe en mand, der ikke forgriber sig på offentlige midler, men holder sin sti ren i så henseende; hos romerne er det derimod en sjældenhed at møde nogen, der har gjort sig skyldig i underslæb af den art.

KOMMENTAR

HERODOT

Herodot (c. 485—c. 425) var født i Halikarnassos i Lilleasien på en tid, hvor perserne var herrer over dette landområde. Han har foretaget vidtstrakte rejser til Ægypten og Babylon; desuden har han opholdt sig længere tid i Athen og i sine senere år også en periode i Syditalien. Han har skrevet et værk om perserkrigene.

Græsk historieskrivning begynder med de homeriske digte, idet Iliaden og Odysseen sammen med den øvrige nu tabte heltedigtning ikke alene opfattedes som poesi, men også som virkelig historie og tillige som grundlag for national, religiøs og politisk opdragelse.

Det er derfor naturligt, at sådanne elementer også indgår i den efter vor opfattelse egentlige historieskrivning, som udvikler sig i det femte århundrede, da perserkrigene faldt ud til Grækenlands fordel.

Skønt Herodot forholder sig noget kølig overfor virkelighedsindholdet i de gamle sagn, anfører han dem ofte, og straks i indledningen ser man derigennem, at han opfatter historiens gang som bestemt af en vedvarende spænding mellem øst og vest med kulmination i det store sammenstød mellem græske stater og Persien, som han selv havde oplevet, og hvis følger han ikke kunne undgå at støde på overfålt i den græske verden.

Et hovedpunkt i hele Herodots fremstilling bliver derfor den vægt, han lægger på den indre modstrid mellem græsk frihed og orientalsk despoti.

Bagved de menneskelige kræfter står i Herodots øjne den guddommelige indgriben. Han opfatter tingenes gang som et udtryk for gudernes eller Guds eller rent abstrakt det guddommelige uvilje mod menneskelig lykke. Lykke betyder uforanderlig medgang, og den kan ikke tilkomme noget menneske, tvertimod er foranderlighed menneskets element. Guderne derimod er lykkelige, de under ikke menneskene at ude dette for-

— ¹¹⁾ Der sigtes til Athens store indsats i perserkrigene, jvf. Herodot s. 38—39.

POLYB

Polyb(ios) (c. 200—c. 120) var fra Peloponnes. Hans far var leder af et forbund af peloponnesiske stater (Det akaïske Forbund), og han spillede selv en stor rolle indenfor det.

Da romerne efter den afgørende sejr over Makedonien i 168 nærede mistillid til det arkaïske forbund, krævede de et stort antal gidsler overført til Italien; blandt dem var Polyb, der således måtte opholde sig i Rom i en snes år eller mere. Han fik bolig hos sejrherren over Makedonien Lucius Aemilius Paullus, i hvis hus han lærte dennes søn den senere yngre Scipio Africanus at kende. De blev venner, og Polyb ledsagede ham på flere af hans krigstog og blev øjenvidne til Karthagos tilintetgørelse i 146. Samme år erobrede og ødelagde romerne Korinth og havde dermed vundet det endelige herredømme over hele Middelhavsområdet.

Allerede som ung havde Polyb forstået, at Roms magt var ulmodstælig og havde tilrådt sine landsmænd at føre en politik, der svarede til denne erkendelse. Hans opfattelse bestyrkedes gennem hans ophold i Rom, hvor han mødte en lang række toneangivende mænd, fik lejlighed til at lære romerske forhold og traditioner at kende og havde adgang til romerske arkiver.

Yderligere var han en meget berejst mand, der ved selvsyn kendte næsten hele Middelhavsområdet, fra Lilleasien til Atlanterhavet, fra Ægypten til Gallien.

Polyb var også en filosofisk interesseret mand. I Rom mødte han den stoiske filosof Panaitios og drøftede statsteorier med ham.

Overvejelser og erfaringer førte ham til at skrive en stor Roms Historie i 40 bøger, hvoraf dog kun de fem første er fuldstændigt bevaret; af resten findes imidlertid så mange brudstykker, at man kan danne sig et nogenlunde fyldigt begreb om værket i dets helhed.

Polyb er upartisk, sandhedskærlig og nøgtern; han er f. ex.

Hannibal mere venligsinde, end romerne er¹⁾. Han stræber efter at finde de virkende politiske årsager i begivenhederne. Det kommer for ham kun an på den rent saglige opfattelse af dem. Han behandler tingenes gang rent fornuftbetonet og rationalistisk og har derfor ikke brug for gudernes indgriben; man har blik for religionens sociale betydning og forstår, hvordan de styrende kan benytte den for egne formål. Når der bliver noget uforklarligt og irrationelt tilbage, tager han sin tilflugt — som man ofte gjorde i tiden efter Alexander den Store — til Skæbnen (fatalisme)²⁾; men han behandler dog denne tro med en vis skepsis³⁾.

Det gælder derimod ikke filosofien, der giver Polyb såvel som hans samtid mulighed for en teoretisk og systematisk forståelse af tilværelsen.

Polyb nøjes ikke med rent sagligt at konstatere, at den ene statsforfatning afløser den anden; han søger at udforske grunden til forfatningsændringerne, men han finder dem ikke, som man nu ville gøre, i økonomiske forskydninger indenfor befolkningen. Han lævder, at udviklingen skyldes et naturbestemt kredsløb, at ændringerne sker i overensstemmelse med naturens orden, ligesom blandt menneskene barndom afløses af ungdom, denne igen af manddom og tilsidst af alderdom, medens livet fortsættes af nye generationer med det samme alderskifte. Forestillingen om, at alt sker i følge naturen, er stoisk tankemåde. Filosofien spiller også ind ved Polybs vurdering af den ro-

¹⁾ Når man indlader sig på at skrive historie, må man lægge alle partisynspunkter til side, og man må ofte berømme sine fjender og rose dem i de smukkeste vendinger, når deres handlinger fortjener det; omvendt må man også ofte kritisere og på det skarpeste dømme dem, når deres politiske fejl kommer for dagen. Ligesom et levende væsen ved tabet af synet mister sin værdi, bliver en usandferdig historiskrivning kun ligegyldig underholdning. (I 14.5-6). Holberg vurderer — noget overdrevent — Polybs troværdighed så højt, at han skriver: »man kan sikkert holde for, at alt hvad Polyb, en af de ældste og skænsomste Skribenter, forbigaer, intet Sted haver uden udi de andre Historieskrivers Hiernere». (Epistler 161).

²⁾ Jeg fik den opfattelse, at Skæbnens mest fuldendte og lærerigeste værk (divs. Roms stigende magt) ikke måtte lades uomtalt og ikke gå i glemme; thi skønt Skæbnen altid skaber nyt og uafbrudt spiller sin rolle i menneskelivet, har den dog aldrig før frembragt noget så betydningsfuldt og fejret en sådan triumf som i vore dage. (I 4.5-6).

³⁾ Hvis man kan finde årsagen til en begivenhed, bør man ikke tilskrive Gud eller Skæbnen den. (I 17.1-4). Den engelske Historieskriver J. B. Bury sammentatter Polybs mening således: Before you pray for rain, it is wise to look at the barometer (The Ancient Greek Historians p. 202).

merske statsforfatning som den bedst tænkelige. Udgangspunktet er det, at den højeste udfoldelse såvel i menneskelivet som i statslivet kun nås ved samdrægtighed og harmoni mellem alle dele og grupper, en opfattelse, allerede Platon har udviklet i sin statslære.

Roms forfatning forudsætter efter Polybs mening, at ingen befolkningsgruppe, ingen korporation, ingen myndighed er enerådende; men at alle må samvirke for at nå et praktisk resultat. Det betyder, at Polyb i den romerske stat under overfladen fandt en beundringsværdig og efterlignelsesværdig harmoni, der svarede til menneskets egentlige natur og højeste stræben.

Sådanne filosofiske betragtninger må nødvendigvis føre til, at visse enkeltheder bliver underordnet systemet, så at virkeligheden fortæges; men det har ingen indflydelse på Polybs personlige sandhedskærlighed og på hans iagttagelse af historiske kendsgerninger. Han er ganske klar over, at den romerske forfatning er groet frem efterhånden og aldrig i sin helhed har været nedskreven; men det er ham en tilfredsstillelse at se den fungere i praksis på en stort set lydefri måde, der imødekommer hans filosofiske ønske om harmoni.

I hovedsagen er Polybs fremstilling rigtig og stemmer med romernes egen opfattelse.

Polybs endelige formål er det samme som Thukydis: at sige sandheden om fortiden for at den kan udnyttes af eftertiden (s. o. p. 146); men begges værker er beregnet på statsmænd og politikere, ikke på et bredt og sensationslystent publikum.

Stilen svarer til emnet; den er prunkløs og stilfærdig, men bred med mange gentagelser både af tanker og enkelte udtryk, der dog ofte varieres med ord af samme betydning eller med små nuancer, og den røber en tydelig pædagogisk vilje hos forfatteren.

Medens Herodot fortæller om Grækenlands sejr over den østlige persiske stormagt og Thukydid (og Xenofon) om hjemlandets ødelæggende splittelse, handler Polybs værk om Roms sejr og dermed om Grækenlands nederlag overfor den vestlige romerske stormagt; men når han skriver Roms historie på græsk, peger han mod den fremtid, der tilhørte det nye latinske verdensrige med Grækenland som ligeberettiget kulturfaktor.

De fire forfattere giver således et billede af græsk historie i de ca. 300 år, der ligger mellem Herodot og Polyb med udblik bagud og fremad.

INDLEDNING

¹⁾ 221—168, fra begyndelsen af Den anden puniske Krig til makedonernes nederlag overfor romerne. — ²⁾ *Prøvesten* se p. 131 note 19.

STATSFORFATNINGERNES KREDSLØB

¹⁾ Det er en over næsten hele verden kendt tro, at sådanne oversvømmelser (»Syndfloder«) har ødelagt den beboede jord eller dog store dele af den. Disse beretninger, der meget vel kan indeholde noget virkeligt, er ofte blevet så sagnagtigt udmykkede, at man intet historisk kan bygge på dem (se H. F. Feilberg: Skabelsessagn og Flodsagn). — ²⁾ *Eneherkeren*; den p. 110 omtalte mand. — ³⁾ Homosexualisme var i oldtiden almindelig, men blev efterhånden betragtet med uvilje og forargelse. I Platons Symposion, der filosofisk skildrer Eros' betydning blandt mennesker, gøres ingen forskel på hetero- og homoseksuelisme. Den på attiske vaser almindelige indskrift: »n. n. er smuk« har også homoseksuel grundlag. Drengerov er fremstillet i det olympiske Zeustempels vestgavl fra c. 460 f. Kr. Homosexualismen har været meget udbredt i Sparta. I Sallusts Catilina nævnes voldtægt af piger og drenge parallelt som noget, der sker i krig (51.9). — ⁴⁾ Embedsstillinger var ofte i oldtiden — altid i Rom — ulønnede æreshverv, og det var ofte dyrt at beklæde dem. Polyb taler ikke her om en økonomisk klasse-dele af folket og en deraf følgende politisk magtfordeling på bestemte befolkningsgrupper (plutokrati), sådan som praksis ofte var. — ⁵⁾ Det er sandsynligt, at Polybs vurdering af en kommende uheldig udvikling af Roms forfatning skyldes, at han har oplevet Græcernes revolution og forstået den tydelige tendens hos dem til at skabe et nyt eneherredømme på folkeligt socialt grundlag. Deres politik blev begyndelsen til de følgende hundrede års politiske og sociale uroligheder, indtil Augustus grundlagde det nye eneherredømme.

ROMS FORFATNING

¹⁾ Vor viden om Lykurg er yderst usikker. Det er sandsynligt, at Spartas forfatning er opstået på anden måde, og at man senere har søgt at give den større autoritet ved at skyde dens tilblivelse langt op i fortiden og udsmykke den sagnagtigt. — ²⁾ Efter hvad Cicero siger, har den yngre Scipio sammen med den græske filosof Panatios og Polyb drøftet netop denne vurdering af den romerske statsforfatning som den bedst tænkelige. Vi har muligvis her en ankyndning af Polybs kilde. Rom har ingen nedskreven statsforfatning. Visse enkeltheder er fastsat ved lov; men langt det meste beror på nedarvet skik og brug. — ³⁾ *Højtidende officerer: tribuni militum*, der omtrent svarer til vore oberster. — ⁴⁾ *Finansembedsmand: quaestor*; hans opgave svarer til vore intendanters. — ⁵⁾ Man aner her, at Polybs skildring af den romerske forfatning har været genstand for kritik ud fra en senere politisk opfattelse. — ⁶⁾ *Quaestorerne* (se note 4) gjorde, før de blev sendt ud i felten eller til provinserne tjeneste i finansforvaltningen i Rom. — ⁷⁾ *Censorerne* lægger statsbudgettet og reviderer regnskaberne. — ⁸⁾ *Offentlige arbejder*: gader, veje, flodreguleringer, vandledninger, havne, befæstningsanlæg osv. Censorerne, der som den eneste myndighed vælges for fem år, er ikke egentlige embedsmænd (*magistrater*), men har gennem deres virksomhed den allerstørste indflydelse. Deres virksomhed kan sammenlignes med den, der udføres af vort finansministerium, Ministeriet for offentlige Arbejder og hovedrevisorerne. Dertil kommer, at censorerne kan udstøde senatsmedlemmer på grund af forargelig opførsel. Censorerne embedstid afsluttes med en parade og et offentligt renselsesoffer (*lustrum*). — ⁹⁾ Polyb nævner ikke, at der altid var to konsuler, at de valgtes for eet år ad gangen, og at de i kraft af legaliteten måtte blive enige om den rette fremgangsmåde i hvert enkelt tilfælde. — ¹⁰⁾ Med disse ord forklarer Polyb for sine græske læsere, hvad der ligger i det romerske *imperium*. — ¹¹⁾ *Stammer*: Roms indbyggere var inddelt i 35 stammer (*tribus*), der fungerede som valgkredse. De stemte hver for sig. Når 17 af dem havde stemt for dødsstraf og der kun manglede een i absolut flertal for denne straf, kunne den anklagede altså

ved frivillig landflygtighed (*exsilium*) unddrage sig dommen. — ¹²⁾ P. ligger 35 km, T. 26 km ø. f. Rom. — ¹³⁾ *Forbundsføller*: i Italien. Da senere (efter afslutningen af Forbundsføllekriegen år 88 f. Kr.) hele Italien fik romersk borgerret, måtte de landflygtige ikke opholde sig i Italien. Cicero f. ex. måtte ikke komme Rom nærmere end Saloni. — ¹⁴⁾ Alle romerske embeder blev besat ved folkevalg og er ulønnede æreshverv (*honores*). — ¹⁵⁾ *Lovgivende magt*: men folket har ikke ret til at foreslå love (lovgivningsinitiativ). — ¹⁶⁾ *Rådet*. I det fig. bruger Polyb flere gange ordet: rådet (synedrion) i stedet for senat (synkletos). — ¹⁷⁾ Polyb synes med disse eventuelle forslag at tænke på Gracchernes — især den yngres reformpolitik, der netop indeholdt sådanne punkter.

DEN ROMERSKE RELIGION

¹⁾ *Gudfrygtigheden*: P. oversætter her det latinske ord *pietas*, der betyder den rette holdning overfor guderne. — ²⁾ Romerne fortalte, at den gamle sagukonge Numa havde organiseret religionssænen ud fra netop de af Polyb anførte grunde. — ³⁾ *Talente* er en økonomisk regneenhed svarende til c. 4000 danske kroner i guldvaluta og c. 50.000 kr. i papirvaluta. — ⁴⁾ Guderne straffer de mennesker, der ikke overholder de forpligtelser, de under påkaldelse af guderne har påtaget sig. Om edens samfundsmæssige betydning se A. Kragelund: Indledning til Iliaden p. XXIV—XXV.

Polyb er ikke den eneste oldtidsforfatter, der har tænkt over årsagen til Romerrigets stadige magtforøgelse og endelige erobring af herredømmet over hele Middelhavsområdet med dele af dets bagland. Det er dog ikke alle, der som Polyb søger forklaringen i det mekaniske, i statsforfatningen og andre statlige institutioner, men finder den i det psykologiske, i romernes særlige karakteregenskaber.

Det gælder f. ex. den romerske historieskriver og politiske skribent *Sallust*, der i midten af det sidste førkristelige århun-

drede forfattede en lille bog om Catilina, der gjorde oprør i år 63. Han faldt selv i åben kamp, men en del af hans tilhængere blev pågrebet. Under forhandlingerne i senatet om deres straf foreslog den yngre Cato henrettelse, som også blev besluttet. I sin tale, som vi kun kender fra Sallusts mere eller mindre korrekte referat, kom han også ind på det psykiske grundlag for romerstatens historie i dens vækstperiode og dette grundlags senere svigten.

Cato siger:

»Tro ikke, at vore forfædre har skabt en stor magt af en lille alene ved våben. Hvis det var rigtigt, ville vor stat nu være den mest fuldkomne af alle. Vi råder jo over langt flere forbundsfæller og borgere, og derudover har vi en langt bedre udrustning. Nej! det var noget ganske andet, der gjorde *dem* store, men som vi nu mangler: hjemme rådene der flid, ude førte de et retfærdigt herredømme; de stod frit under deres overvejelser og var ikke afhængige af lyster og laster. Alt det er tabt, og i stedet møder vi overdåd og griskhed, i staten nød, i privatlivet overflod. Vi berømmer rigdom og handler i sløvhed. Der gøres ikke mere forskel på gode og slette. Uredelighed nyder retskaffenhedens løn. Og det er ikke underligt. Når I træffer jeres beslutninger hver for sig uden hensyn til fællesskabet, når I privat er slaver af jeres lyster, og i jeres offentlige liv af bestikkelse eller af gunstbevisninger, ja så er følgen, at man forgriber sig på staten som herreløst gods.« (Catilina 52.19 ff.).

Disse to forskellige forklaringer: den mekaniske og den psykologiske fremføres også senere.

I 1734 udgav således Montesquieu en række *Considérations sur les causes de la Grandeur des Romains*. Han fremhæver her de romerske institutioner som legionen og statsforfatningen. Det karakteristiske for forfatningen er den medborgerlige frihed, og så længe den var i behold, gik det fremad for staten; men da kejserdømmet svækkede friheden, begyndte nedgangen, og da kejserne udviklede sig til barbariske tyranner, gik det romerske rige til grunde.

Det er ikke mærkeligt, at Montesquieu's tanker indgik i det førrevolutionære Frankrigs idéarsenal.

Imod Montesquieu's mening opponerede Holberg i 1746 i en afhandling med omtrent samme titel: *Om Aarsagen til Roms umaadelige Tilvæxt*¹⁾.

Holberg anlægger det psykologiske synspunkt og mener at kunne finde grunden i romernes fanatisme eller entusiasme, der lader dem glemme alt andet for at udvide deres magt. Denne hypotese er hentet fra den arabiske ekspansion i Asien og langs Middelhavets sydkyst, og den passer ikke på romerne, hvis nøgterne bondesind ikke gav plads for en sådan glødende ildhu.

Det interessante er imidlertid — rent bortset fra det rigtige eller det gale i selve forklaringerne på problemet — at se, hvorledes Holberg som tilhænger af enevælden holder sig Montesquieu's farlige ideer fra livet og prøver at finde en ny og efter hans mening rigtig forklaring på det mærkelige faktum, at Rom fra at være et lille samfund med et område som en af de små danske øer i løbet af nogle få århundreder bliver Middelhavsverdens enerådende politiske magtfaktor i mere end et halvt årtusinde og derefter tager det åndelige førerskab over store dele af Europa.

I Niels Klim (IX § 77 = SS. XI 572.18) er Holberg inde på samme tanke som Polyb-om religionens samfundsbevarende værdi (p. 125): »Det blev mig (Klim) klart, hvor skrøbelige og svage de samfund er, der kun hviler på menneskelige love, og hvor vaklejerne de politiske strukturer er, som ikke er bygget på religionens faste grund.«

Roms historie i oldtiden indgår således som et levende led i det 18. århundredes idédrøftelse og vurderes ud fra denne tids forskellige synspunkter.

¹⁾ Samlede Skrifter XV p. 39 ff. Holberg oversatte sin afhandling til fransk for således at give sit bidrag til en fælleseuropæisk drøftelse af problemet. (Saml. Skr. XVII p. 167 ff.).

TILLÆG TIL KOMMENTAR HERODOT

Medens Herodot ser Perserkrigen ud fra græsk synspunkt, er samtidige persiske kilder til situationen ud fra modstanderens opfattelse få og knappe.

For at belyse Herodots fortælling citeres i det følgende efter *J. P. Asmussen: Historiske Tekster fra Achæmenidietiden* (Kbh. 1907), her kaldet A. nogle persiske indskrifter fra Darios' og Xerxes' tid.

Sidelællene henviser til teksten.

S. 9. 1a) *Dareios* betyder: »den, der holder fast ved det gode«, *Xerxes* betyder: »kongen er en helt« eller »er retfærdig«. (A. p. 146, 150).

S. 11. 4a) Om tronstriden siger Xerxes selv: »Dareios havde også andre sønner - dog således ville Auramazda det. Dareios, min fader, gjorde mig til den største efterter sig. Da min fader Dareios gik fra tronen, blev jeg ved Auramazdas velgennelse konge«. (A. p. 98).

S. 13. 9a) Xerxes siger: »Da jeg blev konge, var der blandt de undervungne lande et, hvor folket var i oprør. Så ydede Auramazda mig bistand. Ved Auramazdas velgennelse tilføjede jeg det land et nederlag og bragte det til ro«. (A. p. 100).

S. 15. 14a) Navneopremseringen har et persisk præg. (A. p. 76/77).

S. 20. 26a) Jvf. Iliaden I 5 og Herodot I 140. Endnu blandt de nulevende persere bruger man den sik at lade rovfugle fortælle lignene (Johs. Poulsen: Gennem de fagre Riger (1917 p. 29 ff).

S. 20. 27a) Denne omremsening af forfædrene stemmer med officiel persisk skik. (A. p. 44).

S. 26. 32a) Fortællingen om de bedrageriske drømme minder om Iliaden II, og måske har Herodot følt, at noget sådant hørte med ved begyndelsen af et uheldigt krigsforretagende.

S. 29. 3a) En sådan brutalitet er kendt fra orienten. (A. p. 54).

S. 33. 12a) I Dareios' gravskrift i Persepolis hedder det: »Den mand, der virker til gavn, belønner jeg i overensstemmelse med ydelsen, den, der virker til skade, straffer jeg i overensstemmelse med skaden.« (A. p. 79).

Af nyere litteratur vedr. Herodot kan nævnes: Walter Marg: Herodot (Darmstadt 1962), A. R. Burn: Persia and the Greeks (London 1962) og Stephen Usher: The Historians of Greece and Rome (1969).

THUKYDID

S. 94. 17a) Thukydidd antyder ikke, at der på Melos har været en opposition mod beslutningen om at forsvare sig med våben mod Athen, hvad der formodentlig må have været. Måske gemmer den sig bag omtalen af forræderi en hentydning til en sådan opposition.

S. 94. 17b) En moderne parallel kommer frem i forholdet mellem Finland og Rusland før Vinterkrigen 1939/40. Herom skriver den finske politiker *Puuskivi* i sine Erindringer å. 68:

»Folket og dets ledere var meget bekymrede for udviklingen. Men samtidig rådede der en art fatalistisk tro. Vigtige udenrigspolitiske afgørelser er overhovedet vanskelige, da man ikke på forhånd kan sige, om beslutningerne er kloge. Det må fremtiden vise, ofte en sen fremtid. Når det gælder om at overveje beslutninger, som kræver store ofre, ligger den tanke nær: måske går tingene alligevel anderledes, end vi frygter; muligvis giver modparten efter, hvis vi står fast, måske bluffer han blot. Hos vort folk byggede troen desuden på retten, på dokumenter og aftaler. Sovjetunionen kunne ikke angri-

be os, da den ikke havde lovlig ret til det, og når den offentlige mening og sympatier verden over var på vor side - således resonnerede man. Vor tro på rettens sejr er fast i Finland. Det er en overbevisning hos vort folk, at lov og ret taktet være en uforklarlig og hemmelig kraft i verdensordenen altid til sidst må sejre. Finlands historie holdes for et bevis på det berettigede i denne overbevisning, ikke mindst de sidste årtiers historie, hvor vi altid har kæmpet os. Selv nu skulle vi på en eller anden måde redde os - det var den almindelige opfattelse i vort folk. Den virkede naiv i vore dages hårde verden; men tanken var trængt så dybt ind i det finske folk, at det i efteråret 1939 og i den påfølgende vinter forlod sig på sin ret.«

Denne udtalelse virker som en direkte parafrase af Thukydids fortælling om Athen og Melos.

S. 146. 1a) Denne tanke udtrykker Holberg Betænkning over Historier (S.S. VIII 16,29) sådan: »Historie er en ganske anden Ting end Folk gemeenlig indbilde sig, nemlig noget som skrives for Tidsfordriv, i hvilken Henseende man seer de fleste at *alternerer* med Kortspill og Historiers Læsning for at faae Ende paa Dagen, som man siger, og at have noget at *amuserer* sig med de lange Vinteraftener. Men det er aldeles ikke i den Henseende at gode Historier formeemigen skrives, men for at undervise og at være et Speil, hvorudi man af forbigangne Ting kand see og dømme om tilkommende, lære at kiende sig selv tillige med andre, og erthverve sig den *solideste* Kundskab udi *Moralé, Jure publico* og Statsager, udi hvilken Henseende Historiers Læsning formeemigen *recommenderes* Regentere og høje Stands Personer, som det allervigtigste af verdslige *Studis*.« Og endnu skarpere hedder det Epistler 162: »Jeg holder det Historiske Videnskab næst Guds Ord for det nyttigste og vigtigste af alle, naar det bliver læst med rette Øyen. Jeg lærer deraf at kiende Lande: Jeg lærer at kiende Mennesker: Jeg lærer at kiende mig selv. Ja jeg lærer at spaae: Thi man kand af forbigangne Ting dømme om tilkommende, og derfor i visse Maader holder hver grundig *Historicum* for en Prophet.«

En populær skildring af Thukydidd giver Henrik Zilliacus: Thukydides (Stck. 1952).

POLYB

S. 109. Ideen om forfatningskredslobet har Macchiavelli (1669-1527) genoptaget. Man kan således se, i hvilken retning fremtiden går, afhængig af den øjeblikkelige statsforfatningsmæssige situation. Fordømmelsen er troen på menneskenaturens uforanderlighed. Den er altid sig selv lig (sui similis). Denne tanke har allerede Thukydidd lagt til grund for sin historiefilosofi (ovf. p. 146 i. f.).

Nyere eksempler på kredslobet kan man finde i fransk historie fra Ludvig XVI's enevælde til Napoleon I's magtovertagelse og videre frem til Napoleon III. Også i Rusland gør kredslobet sig gældende fra Nikolaj II og derefter, ligesom i Tyskland fra Wilhelm II til Hitler.